

Latinitatea „ascunsă” a limbii române

I. Am folosit termenul “latinitate” cu cel mai denotativ, obiectiv și noncombativ sens cu putință, fără termen de comparație și fără provocatoare intenții. “Caracterul latin” al limbii române nu mai necesită nici o argumentare particulară, fiind un fapt dincolo de orice îndoială. El este evident la toate nivelurile limbii: fonetic (prin regularitatea transformărilor fonetice de la etimon la corespondentul său moștenit și prin forma conservatoare a acestuia din urmă), morfematic (prin continuitatea unor structuri lexico-gramaticale, inclusiv a unor elemente și procese derivative), lexical și semantic (prin componența fondului principal al vocabularului) etc. Această latinitate ereditară a limbii noastre – evidentă cel puțin prin comparație - a rezistat și s-a întărit progresiv, devenind o matrice asimilatoare pentru influențele lingvistice exercitate pe calea contactului oral și popular cu vorbitorii nonlatini.

Reluarea legăturilor culturale directe cu Occidentul latino-romanice devine manifestă relativ târziu (începând cu sec. al XVIII-lea, în Transilvania), preponderent la nivelul împrumuturilor lexicale. Această “latinitate culturală evidentă și emfatică” - inițial o problemă de decizie asumată a intelectualității ardelenice - a contribuit în mod esențial la “socializarea culturii”¹ devenind, în epoca modernă, o trăsătură de modernitate și de normalitate lingvistică de tip european.

În ceea ce privește latinitatea „ascunsă” a limbii române – titlu care trezește, poate, o anumită mirare – ea nu este decât o abordare din altă perspectivă a unui fapt evident, specială prin alegerea corpusului lexical, cu ajutorul căruia facem o serie de nuanțe, comentarii și sugestii. De asemenea, ceea ce punem acum în evidență nu reprezintă elemente caracteristice limbii române, regăsindu-se, într-o măsură mai mare sau mai mică, și în celelalte limbi romanice. Prin comparație – uneori - cu situații similare din limbile-surori, demonstrația noastră se bazează pe exemple din seria dubletelor și tripletelor etimologice care au ca punct de plecare un etimon lexical (greco-) latin, moștenit și/sau împrumutat. În egală măsură, ne interesează evoluția internă nonderivativă a cuvintelor moștenite, modalitățile de adaptare a împrumuturilor, precum și aspectul particular al calculului lingvistic, procedeu mixt de îmbogățire lexico-semantică și gramaticală a unei limbi.

Am organizat demonstrația care urmează în funcție de două criterii principale: pe de o parte, după accepțiunile date adjectivului “ascunsă”, cuvânt polisemantic și ambiguu, iar, pe de altă

¹ Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuții socioculturale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 56-63.

parte, după tipul de latinitate: ereditară/moștenită (directă), respectiv împrumutată sau/și culturală (indirectă).

II. Prima accepție acordată caracterului “ascuns” al latinității limbii române este aceea de “latentă, puțin manifestă; cunoscută, dar puțin evidențiată” (poate din cauza caracterului ei firesc). Această normalitate a românei va fi prezentată în continuare, situația fiind valabilă mai ales pentru cuvintele moștenite².

1. În primul rând, se poate remarca productivitatea lexicală a etimoanelor moștenite (din aceeași formă flexionară sau din forme flexionare diferite ale aceluiași etimon substantival, adjectival sau verbal, în contexte și din motive particulare): pron. lat. **illus*, -a, -um (clas. *ille*, -a, -ud) a fost moștenit³, în funcție de poziția accentuat sau neaccentuat în frază, ca pron. pers. (*el*, *ea*), articol hotărât enclitic (*-l*, *-a*), articol posesiv (*al*, *a*) și pronume demonstrativ (*ăl*, *a*); lat. *spatha*, pl. *spathae* s-a moștenit ca *spată*, s.f. (pl. *spate*, *spete*) și *spate*, s.n.; lat. *torta*, *turta* (*panis*) s-a moștenit ca *toartă*⁴ și *turtă*; lat. *unus*, *una* s-a moștenit în dublă ipostază: numeral cardinal: *unu*, *una* (*un*, *o*) și articol nehotărât: *un*, *o*; lat. *volet* are în română trei urmași: *oare* (adv. interog.), *vrea* (pers. a III-a, sg., indicativ prezent, a vb. *a vrea* < lat. *volere*) și *va* (vb. auxiliar) etc.; lat. sg. *factum* și pl. *facta* (ultimul devenit feminin singular din neutru) s-au moștenit ca *fapt*, pl. *fapte*, *fapturi*, s.n. și *faptă*, *fapte*, s.f.⁵; într-o situație similară se află *nod*, *noduri*, s.n. (< lat. *nodum*) și *noadă*, *noade*, s.f. (< lat. **noda*, pl. lui *nodum*)⁶; din aceleași variații de număr ale etimonului latin, deja lexicalizate în epoca târzie, au intrat în română *verde*, adj. (< lat. pop. *viridis*, clas. *viridis*) și *varză*, s.f. (< lat. pop. *viridia* “verdețuri”, clas. *viridia*, pl. lui *viridis*) etc.⁷ Ca exemple de dublete moștenite din genuri diferite ale unor adjective latinești⁸ amintim *lemnar*₁, s.n. „daltă; butuc; lemnărie” (< lat. *lignarium*, neutru sg. substantivizat din adj. *lignarius*, -a, -um) și *lemnar*₂, s.m. (< lat. *lignarius*, -um, masc. sg. substantivizat din adj.)⁹; *miază*, -e, s.f. (Înv. și pop.) (< lat. *media*, fem. sg. din adj. *medius*, -a, -um) și *miez*, -zi/-ji, -uri, subst. (< lat. *medius*, -ium, neutru sg. substantivizat din adj.); *tort*, *torturi*, s.n. „fir tors; torsătură” (< lat. /*filum*/ *tortum*) și *toartă*, *toarte*, s.f. (< lat. *torta*, fem. sg. substantivizat din adj. *tortus*, -a, -um)¹⁰ etc.

² Fenomenul este semnalat, desigur, de dicționarele etimologice, în special de CDDE, care grupează dubletele rezultate într-un singur articol. Pentru etimologiile cuvintelor românești am folosit DA/DLR și CDER, s.v., celelalte dicționare consultate fiind trecute în note.

³ De asemenea, forma latină de fem. pl. *illae* are ca descendenți moșteniți pron. pers. fem. pl. N/Ac. *ele* și art. hot. de fem. pl. *-le* etc., iar cea de masc. pl. *illi* este continuată de pron. pers. *ei* și de art. hot. *-i*.

⁴ În CDER, s.v., *toartă* “mâner” provine de la *tort* “fire toarse” (< lat. *tortus*).

⁵ CDER îl consideră singular reconstituit analogic de la pl. *fapte* al lui *fapt*. Tot aici se încadrează și adj. vechi și etimologic *fapt*, -ă “făcut” (< lat. *factum*), vezi DA, s.v.

⁶ Pentru alte soluții de etimologie, vezi CDER, s.v.

⁷ În CDER, s.v., și: *lume*, s.f. (< lat. *lumen*) / *lumină*, s.f. (< lat. *lumina*, pl. n. al lui *lumen*). Soluției etimologice propuse pentru *lumină* i s-a opus Th. Hristea, în articolul *Substantive postverbale*, publicat în SCL, nr. 3, XI, 1960, p. 505 – 506.

⁸ Acestea deveniseră încă din latină cuvinte diferite, de regulă substantivizate prin elipsă, dublete interne latinești.

⁹ Vezi și CDDE, s.v. CDER consideră cei doi termeni ca derivate de la *lemn*.

¹⁰ Vezi, mai sus, și: *toartă*, s.f., *turtă*, s.f. Cf. dubletul *muls*, s.n. (part. vb. *mulge*, dar e posibilă și moștenirea din lat. *mulsus*) și *mursă*, s.f. (var. *mulsă*) „apă îndulcită cu miere” (< lat. *mulsa*, substantivat din adj. *mulsus*, -a, -um). Ca exemple moștenite din forme cazuale diferite ale aceluiași etimon, vezi dubletul *an*, *ani*, s.m. (< lat.

2. Pe de altă parte, termenii moșteniți sunt foarte productivi la nivelul evoluției interne. În afara extraordinarei lor capacități derivative, ei determină crearea de noi cuvinte prin specializarea semantică a diverselor variații formale de tip analogic: **a cure**, vb. (< lat. *currere*) și **a curge**, vb. (din *cure*, prin analogie cu *a merge*), **a cere**, vb. (< lat. *quaerere*) și **a cerși**, vb. (refăcut din participiile moștenite *cerșit*, *cerșut*), **șa**, pl. **șele**, **șale**, **șeli**, **șei**, s.f. (< lat. *sella*) și **șale**, pl. tant. (din pl. *șale* al lui *șa*) etc. Prin derivare regresivă morfologică¹¹ (în unele cazuri prin substituție de desinență), se creează, de asemenea, dublete etimologice: **cap**, **capete**, s.n. (< lat. *caput*, pl. *capita*) și **capăt**, **capete**, s.n. (refăcut din pl. *capete* < lat. *capita*); **lat**, **-ă**, adj., s.n. (< lat. *latus*, *-a*, *-um*) și **latură/-e**, **laturi**, s.f. (sg. analogic din pl. *laturi* al lui *lat*, s.n.)¹²; **oală**, **oale**, s.f. (< lat. *olla*, *-am*)¹³ și **ol**, **oluri**¹⁴, s.n. (refăcut din pl. *oale* < lat. *ollae*); **soartă/-e**, **sorti**, s.f. (< lat. *sors*, *sortem*) și **sort**, **sorti**, s.m. (sg. refăcut din pl. *sorti* al lui *soartă*); **șiră**, **șire**, s.f. (< lat. **sira*, *-am*) și **șir**, **șiruri**, s.n. (sg. refăcut din *șire*, pl. lui *șiră*) etc.

O interesantă formă de singular, refăcută din cea de plural prin substituție de desinență și prin analogie este aceea a substantivului **falcă** “maxilar, mandibulă” (sg. refăcut din *fălci*, pl. lui *falce* < lat. *falx*, *-cem* “seceră”)¹⁵ care formează, alături de **falce**, **fălci**, s.f. “veche unitate de măsură agricolă” (< lat. *falx*, *-cem*), un dublet etimologic. La fel, substantivul feminin regional **fuscă** (pl. *fuște*) “lujerul cepei cu sămânță” s-a reconstituit din **fuște** “bătă, toiag; prăjină; lance”, moștenit din lat. *fustis*, *-em*¹⁶ și considerat ca formă de plural (după modelul analogic *gălușcă/găluște*, *muscă/muște* etc.). O problemă controversată ridică substantivul **leu** (cu variantele vechi *leun*, *lăune*). Moștenit sau refăcut pe teren românesc (din *leun*, *lăune* < lat. *leonem*), cuvântul formează dublet cu toponimul **Lăunele**¹⁷ (cf. *Lăunele de Jos*, *Lăunele de Sus*, *Dealul Lăunelui*, din jud. Argeș și Olt)¹⁸.

3. Mijloacele exclusiv morfologice de diferențiere lexicală internă¹⁹ sunt, de asemenea, o caracteristică importantă a cuvintelor moștenite. Acestea își manifestă poziția forte în vocabularul limbii române prin capacitatea de a crea omonime etimologice parțiale sau paronime etimologice prin specializarea semantică a unor variații flexionare (variații ale mărcilor de plural, în cadrul aceluiași

annus, *-um*) și **an**, adv. (Pop.) “anul trecut, acum un an” (< lat. *anno*, ablativ singular), **luni**, s.f. (< lat. *lunis* /*dies*/) și **lună**, **luni**, s.f. (< lat. *luna*).

¹¹ Ceea ce se suprimă din cuvântul de bază nu este un element derivativ, ci o particulă desinențială, din care cauză socotim exemplele respective ca formând un tip aparte de dublete etimologice. Categorie, ele au circulat la origine în regim de variante, datorită echivalenței semantice, până când s-au diferențiat ca sens, specializare susținută și de argumente morfologice (încadrarea în genuri diferite etc.).

¹² Vezi CDER, s.v. După CDDE, s.v., pl. *laturi* este moștenit din lat. **latura*, clas. *latera*; în CADE, s.v., sg. *lature* este moștenit din lat. vulg. **latura*, clas. *latera*.

¹³ De fapt, forma de singular *oală* (< **oauă*) este refăcută după pl. *oale* (< lat. *ollae*).

¹⁴ Vezi CADE, s.v.: (Mold., Trans., Ban.) “oală de pământ; (Trans., Oaș) ulcior, oală de lut; (Înv.) canal, țevă de scurgere făcută din olane”. În celelalte dicționare, este trecut în același articol cu *oală*.

¹⁵ Vezi DEX₂, s.v. În DA, s.v., din lat. **falca* < lat. *falx*, *-em*. În CDDE, s.v., se admit ambele ipoteze.

¹⁶ După Vasile Frățilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*. Colecția Etymologica, 5, București, Univers Enciclopedic, 2000, p. 48, **fuște** “bătă, toiag; prăjină; lance” este o formă refăcută din pl. **fuști** (< lat. *fustis*, *-em*).

¹⁷ Capacitatea cuvintelor moștenite de a se transforma din apelative în antroponime, toponime etc. reprezintă, de altfel, un alt argument în favoarea rezistenței și a capacității de proliferare a acestora.

¹⁸ Marius Sala, *Originea rom. leu*, în LR, XL, nr. 1-2, 1991, p. 79-84.

¹⁹ Vezi o minuțioasă analiză teoretică asupra fenomenului în discuție la Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL, IX, nr. 3, 1958, p. 315-334. Autoarea analizează acest aspect din perspectiva desfacerii polisemiei unui cuvânt în omonime parțiale (p. 316).

gen sau care determină trecerea la genuri diferite, variații de caz, restricții de articulare sau de număr etc.). Sublinierea calității de unități lexicale diferite – creații interne nonderivative – a acestor forme flexionare devenite cuvinte este, după părerea noastră, un element necesar din punct de vedere lexicologic și, de asemenea, un argument corect pentru punerea în evidență a latinității limbii române:

3.1. - forme de plural deosebite în cadrul aceluiași gen (prin desinențe sau prin alternanțe vocalice în interiorul radicalului): **coadă₁**, **cozi** (< lat. *coda*, -*am*) și **coadă₂**, **cozi** și **coade** „cosiță, trenă la veșminte”; **spată₁**, **spate** „piesă la războiul de țesut; sabie” (< lat. *spatha*, -*am*) și **spată₂**, **spete** „osul”; **vargă₁**, **vergi** „nuia, vergea” (< lat. *virga*, -*am*) și **vargă₂**, **vărgi** „dungă, vârstă” etc. (în interiorul genului feminin); **corn₁**, **coarne** “os frontal la rumegătoare; simbol al încălcării credinței conjugale; parte a plugului; dinte al furcii etc.” (< lat. *cornu*) și **corn₂**, **cornuri** „obiect produs din corn₁ sau în formă de corn₁; produs de panificație; (Reg.) colț, ungher, margine; (Înv.) aripă de oaste, de tabără etc.”; **cot₁**, **coate** (< lat. *cubitus*, -*um*) și **cot₂**, **coturi** „cotitură”; **fapt₁**, **fapte** „acțiune” (< lat. *factum*) și **fapt₂**, **fapturi** „farmec, vrajă”; **mijloc₁**, **mijloace** „procedeu, unealtă; avere; corp central” (< lat. *medius locus*) și **mijloc₂**, **mijlocuri** „talie” etc. (în interiorul genului neutru) etc.;

3.2. - substantive specializate pe genuri diferite: **argint₁**, **arginturi**, s.n. „metal” (< lat. *argentum*) și **argint₂**, **arginți**, s.m. „bani”; **brâncă**, **brânci**, s.f. (< lat. *branca*, -*am*) și **brânci**, **brânci**, s.m. „împinsătură”²⁰; **corn₁**, **coarne**, s.n. (< lat. *cornu*) și **corn₂**, **corni**, s.m. „instrument de suflat; (la pl.) căpriorii casei”; **cot₁**, **coate**, s.n. (< lat. *cubitus*, -*um*) și **cot₂**, **coți**, s.m. “măsură de lungime”; **creier₁**, **creieri**, s.m. “organ anatomic” (< lat. *cerebellum*) și **creier₂**, **creiere**, s.n. „persoană, element conducător”; **fapt₁**, **fapte**, s.n. “acțiune” (< lat. *factum*) și **fapt₂**, **fapți**, s.m. “insectă; plantă”; **gheb**, **gheburi**, s.n. „cocoșă” (< prob. lat. **glibbus*, -*um*, *glibba*) și **ghebe**, s.f. pl. „ciuperci”; **judet₁**, **judete**, s.n. „unitate administrativ-teritorială; judecată” (< lat. *iudicium*, pl. -*ia*) și **judet₂**, **judeti**, s.m. „primar; judecător”; **mădular₁**, **mădulare**, s.n. “organ anatomic” (< lat. *medullaris*, -*em*) și **mădular₂**, **mădulari**, s.m. “membru al unui grup”; **ochi₁**, **ochi**, s.m. “organ anatomic” (< lat. *oculus*, pl. -*i*) și **ochi₂**, **ochiuri**, s.n. „de baltă, de geam, ouă ochiuri”; **muc₁**, **muci**, s.m. (< lat. *mucus*)²¹ și **muc₂**, **mucuri**, s.n. „de lumânare, de țigară”; **plumb₁**, **plumburi**, s.n. „metal; disc de ~, bici de ~; pecete, condei” (< lat. *plumbum*) și **plumb₂**, **plumbi**, s.m. „muniție, glonț, greutate”; **sân₁**, **sâni**, s.m. „mamelă” (< lat. *sinus*, -*um*) și **sân₂**, **sânuri**, s.n. „piept al omului, al cămășii; fundul năvodului; interior; golf”; **umăr₁**, **umeri**, s.m. “parte a corpului” (< lat. *humerus*, -*um*, pl. -*i*) și **umăr₂**, **umere**, s.n. „umerase” etc.;

3.3. - diferențiere realizată exclusiv prin forme cazuale: **domn₁**, s.m., cu V. *doamne* „domnitor, voievod” și *Doamne* „Dumnezeu” (< lat. *dominus*, cu V. *domine*) și **domn₂**, s.m., cu V. *domnule* “titlu de politețe”; **soră₁**, s.f., cu G/D art. *surorii* „grad de rudenie” (< lat. *soror*, -*ris*) și **soră₂**, cu G/D art. *sorei* „membră a personalului sanitar”;

²⁰ Vezi DOOM, s.v. În DEX₂ și în DA, s.v. sunt socotite variante.

²¹ Vezi CDER, s.v. În DEX₂ și în DLR, s.v., refăcut din pl. *muci* < lat. *muc(c)i*.

3.4. - diferențiere prin articulare: substantivul **tată** (< lat. *tata*), articulat în două feluri (*tata* și *tatăl*, la G/D: *tatei* și *tatălui*) s-a specializat semantic pe cele două forme diferite de articulare, ajungându-se la existența a două omonime parțiale: **tată**₁, art. **tata** „tatăl meu” și **tată**₂, art. **tatăl** „creator, Dumnezeu”;

3.5. - diferențiere prin specializare de număr (singulare / plurale tantum): **vintre**₁, pl. **vintre** (pânțece, dizenterie), s.f. (< lat. *venter, -is, ventrem*) și **vintre**₂ (măruntaie), s.f. pl. tant.; **fum**₁, **fumuri**, s.n. (< lat. *fumus*) și **fumuri** (pretenții, atitudini), s.n. pl. tant.; **dată**₁ (soartă, obicei), s.f. sg. tant. (< lat. *data, -am*) și **dată**₂, **dăți**, (oară) s.f.; **dat**₁ (faptul de a da, punctul de plecare al unui raționament, soartă) s.n. sg. tant. (< lat. *datus, -um*) și **dat**₂, **daturi** (boală atribuită vrăjitorilor)²²; **stat**₁ (ședere) s.n. sg. tant. (< lat. *status*²³) și **stat**₂, **staturi** (înălțime a corpului omenesc), s.n. etc.

4. Următorul procedeu intern nonderivativ de îmbogățire a vocabularului la care cuvintele moștenite dețin o incontestabilă supremație este conversiunea, pe nedrept desconsiderată cel puțin la nivel lexicografic. Spre exemplu, lat. pop. *ipsus, -a* (clas. *ipse, -a*) s-a moștenit ca pronume: **îns(ul)**, **însă(a)**; din valoarea inițială de pronume s-au dezvoltat pe cale internă cele de adverb (**însă**, învechit)²⁴, de conjuncție adversativă, explicativă, restrictivă²⁵ (**însă**) și de substantiv (vezi forma veche **îns**, actuală **îns**); lat. *fiat* (conjunctivul vb. *fieri* > rom. *a fi*) s-a moștenit în conjunctivul rom. (**să**) **fie** (integrat, așadar, verbului *a fi*) din care a rezultat conjuncția disjunctivă și concesivă **fie** (vezi corelația *fie...fie*), din care, în sfârșit, elementul de compunere **fie-** (din structura unor compuse ca: *fiecine, fiecât, fiecare* etc.) etc. La fel, numeralul cardinal **unu, una** (< lat. *unus, -a*) formează dublet cu pronumele nehotărât **unul, una** (ultimul obținut prin conversiune)²⁶.

4.1. Cea mai importantă evoluție de la o categorie lexico-gramaticală la alta este, după cum se știe, trecerea de la adjectiv la substantiv²⁷. Adjectivele moștenite urmează acest procedeu frecvent în latină și în limbile romanice și reprezintă puncte de referință chiar pentru mai multe substantive²⁸. Dăm, în continuare, o listă cu asemenea dublete interne, la care adăugăm și substantive obținute din adverbe și pronume moștenite²⁹: **adânc, -ă**, adj. (< lat. *aduncus, -a*) și **adânc, -uri**, s.n., **alb, -ă**, adj. (< lat. *albus, -a*), **alb(l)**, s.n. sg. tant. și **alba**, s.f. art. (zorii zilei), **albastru, -ă**, adj. (< lat. **albaster, -a*³⁰) și **albastru(l)**, s.n. sg. tant., **amar, -ă**, adj. (< lat. *amarus, -a*) și **amar, -uri**, s.n., **dat, -ă**, adj. (< lat. *datus, -a*) și **dat, -uri**, s.n. (boală atribuită vrăjilor), **dulce**, adj. (< lat. *dulcis*) și **dulce, -uri** (preparate dulci), s.n., **frumos, -oasă**, adj. (< lat. *formosus, -a*) și **frumos(ul)**, s.n. sg. tant., **galben, -ă**, adj. (< lat.

²² Vezi și **dat, -ă**, adj. În aceste situații se poate vorbi de categorii mixte de dublete.

²³ Vezi CADE, s.v. *stat*₁.

²⁴ Vezi DA, s.v. “chiar, întocmai, însuși”: “*Insă pentru acea nedreptate... priimesc puteare*” (CORESI, EV. 455/9).

²⁵ Anton Guția, *Din istoricul conjuncției însă*, în CL, XXIX, nr. 1, 1984, p. 17-20.

²⁶ Vezi DEX₂, s.v. În dicționarele etimologice, inclusiv în CADE și DLR, s.v., numeralul cardinal, articolul nehotărât și pronumele nehotărât sunt trecute în același articol (< lat. *unus, una*).

²⁷ Despre acest subiect, vezi Ioana Diaconescu, studiul *Substantivizarea adjectivului în limba română*, în SMFC, vol. al III-lea, 1962, p. 196 – 278.

²⁸ Pe de altă parte, cele mai multe adjective moștenite sunt și adverbe.

²⁹ Vezi DOOM, s.v.

³⁰ În DEX₂, s.v., etimonul este dat ca atestat. Vezi și REW, s.v.

galbinus), **galben(ul)**, s.n. sg. tant., **galben, -i**, s.m. (monedă) și **galbenă**, s.f. (~ de Odobești), **gras, -ă**, adj. (< lat. pop. *grassus, -a*, clas. *crassus, -a*) și **grasă**, s.f. (~ de Cotnari), **greu, -ea**, adj. (< lat. *grevis*) și **greu(l)**, s.n. sg. tant., **gros, -ă**, adj. (< lat. *grossus, -a*) și **gros, -și**, s.m. (buștean, bârnă), **lat, -ă**, adj. (< lat. *latus, -a*), **lat, lafi**, s.m. (foaie de pânză), **lat, laturi**, s.n. (lățime) și **lată, late**, s.f. (scândură), **lung, -ă**, adj. (< lat. *longus, -a*) și **lung(ul)**, s.n. sg. tant., **mărunt, -ă**, adj. (< lat. *minutus, -a*) și **mărunt, -fi**, s.m., **mic, -ă**, adj. (prob. lat. **miccus, -a*) și **mic, -i**, s.m., **moale, moi**, adj. (< lat. *mollis, -e*) și **moale** (în expr. *moalele capului*), s.n., **nimic/nimica**, pron. (< lat. *nec mica*) și **nimic, -uri**, s.n., **nou, nouă**, adj. (< lat. *novus, -a*) și **nou(l)**, s.n. sg. tant., **plin, -ă**, adj. (< lat. *plenus, -a*) și **plin**, s.n., **porumb, -ă**, adj. (< lat. *palumbus, -a*), **porumb, -i**, s.m. (plantă, știulete, pasăre) și **porumb, -uri**, s.n. (semănătură, lan), **pucios, -oasă**, adj. (< lat. **puteosus, -a*) și **pucioasă**, s.f., **puțin, -ă**, adj. (< lat. **putinus*, clas. *pittinus*) și **puțin(ul)**, s.n. sg. tant., **rău, rea**, adj. (< lat. *reus, -a*) și **rău, -ele**, s.n., **repede**, adj., adv. (< lat. *rapidus, -a; rapide*) și **repede, -zi**, s.f. (insectă), **sănătos, -oasă**, adj. (< lat. **sanitosus, -a*) și **sănătoasa** (în expr. *a o lua la sănătoasa*), s.f. art., **scurt, -ă**, adj. (< lat. **excurtus, -a*, clas. *curtus, -a*) și **scurtă**, s.f.³¹, **senin, -ă**, adj. (< lat. *serenus, -a*) și **senin(ul)**, s.n. sg. tant., **strâmt, -ă**, adj. (< lat. **strictus*, clas. *strictus*) și **strâmt** (a prinde pe cineva la ~), s.n. sg. tant., **șchiop, -ă**, adj. (< lat. **excloppus, -a*) și **șchioapă, -e**, s.f. (măsură de lungime), **ud, -ă**, adj. (< lat. *udus, -a*) și **ud(ul)**, s.n. sg. tant., **vechi, veche**, adj. (< lat. pop. *veclus*, clas. *vetulus*) și **vechi(ul)**, s.n. sg. tant., **viu, -ie**, adj. (< lat. *vivus, -a*) și **viu(l)**, s.n. sg. tant. etc.

4.2. Trecerea de la adjectiv la substantiv a cuvintelor moștenite se realizează inclusiv pe cale mixtă, prin intermediul calcului lexico-gramatical, de regulă după modele neolatine (franceza) sau influențate de latină (germană, engleză, rusă). Astfel, sub influența - cel puțin parțială - a fr. *blanc, blanche* (adj. și subst.), adj. moștenit **alb, -ă** a dobândit, pe de o parte, sensurile de “conservator, contrarevoluționar” și, pe de altă parte, valoarea gramaticală de substantiv masculin³²; urmând modelul fr. *gros* (adj. și subst.), adj. moștenit **gros, -ă** face pereche omonimică cu subst. neutru **gros** „partea cea mai însemnată (a unei oștiri) adunată la un loc; majoritate”, a cărui poziție în limbă este, suplimentar, întărită; după un model multiplu din limba franceză, adj. **drept, -ă** (< lat. *directus, -a*, etimon cult și pentru adj. împrumutat **direct, -ă**), pe lângă relația internă cu adverbul și prepoziția omonime, intră în relație de dublet cu **drept, -uri**, s.n. (Jur.) (după fr. *droit*, s.m. < lat. *directum*, substantivizat din forma de neutru singular a adj.)³³, **drept(ul)**, s.n. sg. tant. (disciplină, știință, facultate juridică) (după fr. *droit*, s.m. < lat. *directum* „ceea ce este drept”), **dreapta**, s.f. art. (Sport, politică) (după fr. *droite*, s.f., din *droit, -te*); în jurul adj. **dat, -ă**₁ (< lat. *datus, -a, -um*) se grupează, prin modalități diverse de evoluție internă, inclusiv prin calc lexico-gramatical, o numeroasă familie lexicală și etimologică: **dat**₂, s.n. sg. tant. (faptul de a da, punctul de plecare al unui raționament,

³¹ Vezi CADE, s.v. (Trans.) *a trage scurta*: “a trage paiul cel scurt, amestecat printre altele mai lungi, ca mijloc de dovedire a celui vinovat”.

³² În DA, s.v. *alb*, cu mențiunea *împrumut* (de sens, n.n.).

³³ Etimologiile cuvintelor franțuzești și, unde este cazul, evoluțiile semantice sunt date după Alain Rey, DHLF, s.v.

soartă), **dat**₃, **-uri**, s.n. (boală atribuită vrăjilor), **dată**₂, s.f. sg. tant. (soartă, obicei), **dată**₃, **dăți** s.f. (momentul unei întâmplări, oară), cuvinte vechi create pe cale internă, în contexte specifice, din participiul (adjectival) moștenit; **date**, s.f. pl. (cu folosiri specializate în matematică, statistică, psihologie, informatică etc.)³⁴, calchiat după fr. *donnée/s*³⁵, s.f., engl. *data*, pl. (< lat. *data*, pl. n. al lui *datum*). Alte exemple din aceeași serie mai sunt: **larg**, **-ă**, adj. (< lat. *largus*, *-a*) și **larg**, s.n. (largul mării) (cf. fr. *large*, id. < lat. *largus*); **plin**, **-ă**, adj. (< lat. *plenus*, *-a*) și **plin**, **-uri**, s.n. (cf. fr. *plein*, s.m. < adj. *plein* < lat. *plenus*); **surd**, **-ă**, adj. (< lat. *surdus*, *-a*) și **surdă**, s.f. (becațină) (cf. fr. */bé cassine/ sourde* < lat. *surdus*, *-a*)³⁶ etc. În cazul dubletelor de sub 4., caracterul latin “ascuns” poate fi înțeles în două feluri: a) prin capacitatea cuvintelor moștenite de a-și forma familia lexicale prin mijloace mixte și b) prin aportul, indirect, al unui element latin.

5. Prin această aducere în discuție a unei componente neologice, facem trecerea spre un alt aspect al latinității noastre latente, ascunse, implicite, prea cunoscute pentru a mai necesita atenție. Dacă înainte vorbeam mai ales de sensuri noi, multe probabil adăugate unor cuvinte deja existente – real sau virtual – în limbă (cu sensuri vechi, populare etc.), de această dată amintim elementele morfematice moștenite, care constituie materialul autohton pentru crearea de noi cuvinte prin calc lexical de structură (după modele externe neologice, latine sau neolatine, paralel cu termenii sinonimici împrumutați): **unghiular**, **-ă**, adj. (din *unghi*, după fr. *angulaire*, lat. *angularis*), alături de **angular**, **-ă**, adj. (din fr. *angulaire*, lat. *angularis*); **distruțător**, **-toare**, adj., s.n. (*distruge* + *-ător*, după fr. *destructeur*, *-trice*), alături de **destructor**, **-toare**, adj., subst. (din fr. *destructeur*, *-trice*, adj., subst.); **stingător**, s.n. (*stinge* + *-ător*, după fr. *extincteur*), alături de **extincto**, **-toare**, adj., s.n. (din fr. *extincteur*, lat. *extinctor*, *-oris*); **omucid**, subst. (*om* + *ucide*, după fr. *homicide*), alături de **homicid**, **-ă**, adj., subst. (din fr. *homicide*, adj., subst.); **presimțământ**, s.n. (*presimți* + *-ământ*, românizare, cu păstrarea prefixului, a fr. *pressentiment*), alături de **presentiment**, s.n. (din fr. *pressentiment*); **resimțământ**, s.n. (refacere, după *simțământ*, a fr. *ressentiment*), vezi **resentiment**, s.n. (din fr. *ressentiment*); **rescris**, s.n. (*re* + *scris*, cf. lat. *rescriptum*), vezi **rescript**, s.n. (din lat. *rescriptum*, germ. *Reskript*); **reședință**, s.f. (refacere, după *ședință*, a fr. *résidence*, lat. *residentia*), vezi **rezidență**, s.f.

³⁴ Vezi și **dată**₄, **date** s.f. (calendaristică, eveniment istoric important), împrumutat din fr. *date* (< mlat. *data littera*, *data charta*), **data**, s.n. (lucrurile cunoscute, date care stau la baza unui raționament, a unei cercetări etc.), împrumutat din lat. *data*, pluralul neutru al lui *datus*, *-a*, *-um*. În DEX₂, sensurile calchiate ale lui **dată**₅, pl. *date* apar trecute unele sub **dat**₁, **-ă**, adj., s.f. („fapte stabilite de știință...”), altele sub **dată**₄, **date**, s.f. („fiecare dintre numerele, mărimile, relațiile etc. care servesc pentru rezolvarea unei probleme...”). O asemenea apreciere este eronată cel puțin din perspectivă semantică: sensurile prezentate (ca și valoarea de s.f.) se datoresc calculului după fr. *donnée* și nicidecum unei simple evoluții interne a participiului sau, mai grav, unui împrumut din franceză. Aceste omonime etimologice sunt corect tratate lexicografic și lexicologic în CADE, s.v.: **dată**, **dăți** (vezi **dat**); **dată**, s.f. „lucru cunoscut care servește ca punct de plecare la un raționament, la dezlegarea unei probleme, noțiune fundamentală” (**dat**, creat după fr. *donnée*); **dată**, **date**, s.f. „timpul precis când s-a făcut sau urmează să se facă un lucru” (fr. *date*).

³⁵ Th. Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în LL, XLII, Vol. III – IV, 1997, p. 24. Autorul mai include, în seria exemplelor de calc lexico-gramatical, substantivele **ținută** (după fr. *tenue* < *tenir* < lat. pop. **tenire*, clas. *tenere*), alături de adj. part. **ținut**, **-ă** (vezi *a ține* < lat. *tenere*) și **eu**, art. *eul* (după fr. *le moi*, eventual după germ. *das Ich*), alături de pron. moștenit **eu** considerând, pe bună dreptate, „că ne aflăm în fața unui caz cu totul special de omonimie” (p. 25).

(din lat. *residencia*, it. *residenza*, germ. *Residenz*, fr. *résidence*; cf. rus. *резиденция*); **șezământ**, s.n. (creat din *șede*, după lat. *sedimentum*, fr. *sediment*), vezi **sediment**, s.n. (din fr. *sediment*, lat. *sedimentum*); **simțământ**, s.n. (*simți* + *-ământ*, după fr. *sentiment*), vezi **sentiment**, s.n. (din fr. *sentiment*, it. *sentimento*, lat. *sentimentum*) etc.

6. În cazul unor cuvinte sau morfeme moștenite, “ascunderea” caracterului latin poate fi justificată exclusiv din punct de vedere formal, prin modificări fonetice care, adesea, nu mai amintesc de forma etimonului latin, reintrat ulterior în limbă prin împrumut cult (direct, indirect sau mixt). Numai prin cunoașterea legilor fonetice care au acționat în trecerea de la latină la română și prin explicarea unor accidente succesive se pot astăzi corela termeni ca **nămaie**, s.f. (< lat. *animalia*, pl. lui *animal*, devenit fem. sg.), **animal**₁, s.n. (din fr. *animal*, s.m., lat. *animalis*) și **animal**₂, **-ă**, adj. (din fr. *animal*, *-e*, *-aux*, adj., lat. *animalis*), **femeie**, s.f. (< lat. *familia*) și **familie**, s.f. (din lat. *familia*, it. *famiglia*, cf. fr. *famille*), **fior**, s.n. (< lat. *febris*, *-em*) și **febră**, s.f. (din lat. *febris*, it. *febbre*), **nuia**, **-ele**, s.f. (< lat. */vitis/ no/v/ella*) și **nuvelă**, s.f. (din fr. *nouvelle*, it. *novella* < lat. tard. *novella*, n. pl. considerat f. sg. al adj. *novellus*, *-a*, *-um*), **novelă**, s.f. “dispoziție suplimentară adăugată la o lege în dreptul roman”(din lat. *novellae*), **prier**, subst. sg. (< lat. *Aprilis*, *-em*) și **aprilie**, s.m. (din slavon. *aprilij* < gr. *Ἀπρίλιος* < lat. *Aprilis*)³⁷, **solz**, **-i**, s.m. (din **soldzi*, pl. lui **soldu* < lat. *solidus* „monedă de aur”)³⁸ și **solid**, **-ă**, adj., s.n. (din fr. *solide*, lat. *solidus*, *-a*) etc.

7. Până la acest punct al prezentării noastre, am pus în evidență acea latură ascunsă a latinității ereditare, firească atât la nivelul productivității etimonului, cât și la nivelul capacității de proliferare lexicală a descendenților săi direcți. Alături de acest aspect funcțional, am avut în vedere inclusiv un aspect strict descriptiv: ascunderea, mascarea relației formale între etimon și termenul moștenit, cel puțin în comparație cu corespondentul său împrumutat.

III. A doua accepție dată caracterului “ascuns” al latinității limbii noastre se referă la specificul împrumuturilor latine indirecte, mai vechi sau mai noi. Este cunoscută, ca element particular, diversitatea popoarelor, limbilor și culturilor cu care româna a intrat, de-a lungul timpului, în contact, atât pe cale populară, orală, cât și pe cale cultă, scrisă. Cuvinte de origine latină au fost împrumutate de limbi nonlatine, au suferit, la nivelul acestora, evoluții formale mai mult sau mai puțin semnificative, determinate de specificul fiecăreia și au revenit, la un moment dat, în română, ca

³⁶ În cazul lui *surdă*, s.f., este dificil de spus în ce măsură ne aflăm în prezența unui calc sau a unui împrumut.

³⁷ Proveniența din slava veche, slavonă sau slavona românească sunt date după G. Mihăilă, DLRV, s.v., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, *Contribuții la etimologia limbii române*, Etymologica 15, București, Univers Enciclopedic, 2002.

³⁸ G. Ivănescu, *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei române*, în SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 509-519.

termeni slavi, turci, maghiari, grecești etc.³⁹ Aceste împrumuturi prin filieră reprezintă o latinitate culturală⁴⁰ mediată, secundară, indirectă, deseori foarte bine ascunsă la nivel formal.

1. Vom începe seria exemplurilor cu împrumuturi “latinești” indirecte care au un corespondent moștenit din același unic etimon: **anghel**, s.m. “înger” (din gr. *ἄγγελος* < lat. *angelus*), alături de **înger**, s.m. (< lat. *angelus*)⁴¹; **birjă**, s.f. (din rus. /узвозвучия/ биржа < germ. *Börse* < ol. *beurs* < fr. *bourse* < lat. *bursa*)⁴², alături de **boașă**, s.f. (< lat. **byrsea*⁴³, clas. *bursa*, *byrsa*); **bivol**, s.m. (din vsl. *byvolb* < lat. pop. **buvalus*, clas. *bubalus*), alături de **bour**, s.m. (< lat. *bubalus*); **cavaler**, s.m. [din pol. *kawaler*, rus. *кавалер* (< pol. *kawaler* sau germ. *kavalier* < fr. *cavalier*, it. *cavaliere*, *cavalliere* < lat. *caballarius*)⁴⁴], alături de **călariu**, s.m. (< lat. *caballarius*)⁴⁵; **chelar**, s.m. “persoană care ținea cheile unei cămări boierești” (din slavon. *келарь* < gr., sau direct din gr. *κελλάριος* < lat. *cellarium*), **chiler**, s.n. “cămară” (din bg. *килер*, tc. *kiler*, ngr. *κελλάρι/ov/* < lat. *cellarium*), alături de **celar**, s.n. (< lat. *cellarium*); **chimir**, s.n. (inițial) “boltă arcuită, arcadă” (din tc. *kemer* < gr. *καμάρα* sau lat. *camera*), **comoară**, s.f. (din vsl. *komora* < lat. *camera*), alături de **cămară**, s.f. (< gr./lat. târziu *camára*; cf. magh. *kam/m/ara*)⁴⁶; **cort**, s.n. (din mgr. *κόρτη* < lat. *cohors*), **cortes**, s.n. “organ reprezentativ (parlament) în Spania și Portugalia federală” (din span. *cortes*, pl. lui *corte* < lat. *cohors*), **cortez**, s.m. (Reg.) “agent electoral” (din magh. *kortes*, id. < span. *cortes*), alături de **curte**, s.f. (< lat. **curtis*, -em, clas. *cohors*, -tis)⁴⁷; **credenț**, s.n. “bufet” (din germ. *Kredenz/tisch*)⁴⁸ < it. *credenza* < lat. *credentia*), alături de **credință**, s.f. (< lat. *credentia*)⁴⁹; **cârjă**, s.f. (din slavon. *kryzi* < lat. *crux*, -cis), alături de **cruce**, s.f. (< lat. *crux*, -em)⁵⁰; **facă**, s.f. (din bg. *факла*, ngr. *φάκλα* < lat. *facula*)⁵¹, alături de **făclie**, s.f. “făclie” (< lat. pop. *facla*, clas. *facula*)⁵²; **groș**, s.m. (Numism.) [din germ. *Groschen*, pol. *grosz* (<

³⁹ A se vedea, în acest sens, DA, CDER, SDLR etc. Vezi, cu unele rezerve, și Marcu Gabinschi, *Dicționar de dublete etimologice ale limbii române*, Chișinău, Editura Litera, 1998.

⁴⁰ Sub “latinătate culturală” includem orice manifestare lingvistică la nivelul împrumuturilor din latină, directe sau indirecte, vechi sau noi, culte sau populare, cu referire la orice aspect de civilizație și cultură românească. Sintagma se opune, astfel, “latinității ereditare”.

⁴¹ În DEX₂, s.v., și **ângelus**, s.n. “rugăciune catolică în cinstea Bunei Vestiri” (din lat. *angelus*).

⁴² Vezi GCC, s.v.

⁴³ Vezi DA, s.v. În CDER, s.v. *boașe*, *boașe*, se indică origine necunoscută.

⁴⁴ Pentru etimologia cuvintelor rusești, am folosit Vasmer, REW, s.v.

⁴⁵ În NDN, s.v., și: **caballero**, s.m. “membru al micii nobilimi spaniole; cavaler; domn” (din span. *caballero* < lat. *caballarius*).

⁴⁶ Ionel Stan, *În jurul etimologiei românescului cămară*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Editura Academiei, 1965, p. 863 – 866. Moștenirea din lat. este considerată posibilă și în CDER, s.v. Vezi și **cameră**, s.f. [din it. *camera* (< lat. *camera*), engl. *camera* (< lat. *camera obscura*, *camera lucida*, sec. XVII; cf. *movie camera*), fr. *caméra* (< engl. *camera*)].

⁴⁷ Vezi și **cohortă**, s.f. (din lat. *cohors*).

⁴⁸ Pentru etimologia cuvintelor germane, vezi Kluge, EWDS.

⁴⁹ Atestat în latina medievală (vezi DELI, s.v.).

⁵⁰ Vezi și **cross**, s.n. (Sport) (din fr. *cross-country*), **cross**, s.n. (Biol., tenis) (din engl. *cross* „încrucișare” < vengl. *cross* < vnorv. *kross* < virl. *cross* < lat. *crux*, -cis). Pentru ultimul, vezi NDN, s.v.

⁵¹ După DA, s.v., și **făclie**, s.f. (din sb. *faklja*, bg. *факлия* < lat. *facula*): „originea tuturor acestor cuvinte e, în ultimă analiză, lat. *facula*”. În H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, Editura Academiei, 1966, p. 139, **făclie** provine, prin slavă, din gr. biz. *φάκλια*, pl. n. al lui *φάκλιον*, diminutiv din *φάκλα* (din lat. *facla*, *facula*). Ipoteza derivării în greacă îl exclude pe **făclie** din rândul dubletelor.

⁵² Vezi în DEX₂ și în NDN, s.v., și **faculă**, s.f. “partea cea mai strălucitoare din cromosferă” (din fr. *facule*, lat. *facula*).

fr. *gros* < lat. *grossus*, -a], **gruș**, s.m. (Înv.) “monedă turcească de 40 de aspri” (din tc. *guruș*), alături de **gros**, -ă, adj., subst. (< lat. *grossus*, -a; cf. germ. *Gros*); **milă**, s.f. (~ *marină*) (din pol. *mila* < vgerm. *mila* < lat. *milia*⁵³), alături de **mie**, num. card. (< lat. *milia*, pl. lui *mille*); **oltar**, s.n. “altar” (din slavon. *oltarъ*, *oltarъ*), alături de **altar**, s.n. (< lat. *altarium*); **papir** (var. *papiroș*) s.n. “hârtie, scrisoare; papirus” (din germ. *Papier*, magh. *papír*, *papirós*, ambele din lat. *papyrus*, *papirus*), alături de **papură**, s.f. (< lat. **papura*, pl. devenit sg. fem. din **papyrum*, clas. *papyrus*)⁵⁴; **pogan**, -ă, adj., subst. (Înv. și reg.) “păgân; (Reg.) iute la mânie, nemilos; urât; intens; murdar; prost” (din vsl. *poganъ*, magh. *pogány*, ambele din lat. *paganus*), alături de **păgân**, -ă, adj., subst. (< lat. *paganus*); **single**, s.n. (Sport, muzică; cameră ~) (din engl. *single* < vfr. *sengle* < lat. *singulus*), alături de **singur**, -ă, adj. (< lat. *singulus*, -a); **vers**, s.n. (Înv., reg.) “compunere în versuri; vers; verset; rând, oară” (din magh. *vers*, pol. *wiersz*, *wirsz*, ambele din lat. *versus*), alături de **viers**, s.n. (< lat. *versus*)⁵⁵ etc.

2. Din lunga serie de împrumuturi indirecte “latinești” (intrate prin filieră romanică sau neromanică, eventual pe cale mixtă) care nu au un corespondent moștenit, amintim câteva exemple reprezentative, menționând pe primul loc acele componente ascunse, cu o formă mai depărtată față de cea a etimonului latin: **căpâlnă**, s.f. “capelă, paraclis” (din magh. *kápolna* < mlat. *capella*, *cappella*) și **capelă**, s.f. (din it. *capella* < mlat. *capella*)⁵⁶; **costelă**, s.f. “biserică catolică” (din vsl. *kostelъ* < lat. *castellum*)⁵⁷, **caștei**, **coștei**⁵⁸, s.n. „castel” (din magh. *kastély*, id.) și **castel**, s.n. (din lat. *castellum*, pol. *kasztel*, *kastel*, it. *castello*, germ. *Kastell*); **chintal**, s.n. (din fr. *quintal* < mlat. *quintale* < ar. *quintār* < ngr. *κεντηνάρι* < lat. *centenarius*), **cântar**, s.n. (din tc. *kantar* < ar. *quintār*), **zentner**, s.m. (Înv.) „unitate de măsură...” (din germ. *Zentner* < lat. *centenarius*) și **centenar**, s.n. (din lat. *centenarius*, fr. *centenaire*); **kaizer**, s.m. (din germ. *kaiser* < got. *kaisar* < lat. *Caesar*), **țar**, s.m. [din slavon. *carb* (vrus. *česarъ*) < mgr. *καίσαρ* < lat. *Caesar*] și **cezar**, s.m. (din lat. *Caesar*)⁵⁹; **cimitir**, s.n. (din ngr. *κοιμητήριον*, it. *cimitero* < mlat. *cimeterium*, *cimiterium*) și **țintirim**, s.n. (din magh. *cinterem* < mlat. *cimeterium*, *cimiterium*); **cleștar**, s.n. (din magh. *kristály* < germ. *Kristall* < lat. *crystallus*) și **cristal**, s.n. (din lat. *crystallus*, gr. *κρύσταλλος*, -ov, magh. *kristál/y*, pol. *kryształ*, fr. *cristal*)⁶⁰; **cominție**, s.f. (Jur., pop.) „învoială, tocmeală, acord; (Reg.) plată în natură a muncitorilor” (din magh. *konvenció* < lat. *conventio*, -onis) și **convenție**, s.f. (din fr. *convention*, lat. *conventio*, -onis); **descreșion**, s.n. “contribuție obligatorie impusă de administrația unui stat locuitorilor unei provincii” (din germ.

⁵³ Vezi GCC, s.v. În CDER, s.v., este propus ca intermediar mgr. *μίλι*. În DLR, s.v., și: *miră*, s.f. (*miră cerească*) “măsură egală cu 73 de mile pământeste”. Cf. *milă*, s.f.

⁵⁴ Vezi și **papirus**, s.n. (din lat. *papyrus*, fr. *papyrus*).

⁵⁵ Vezi și **vers**, s.n. (din fr. *vers*, lat. *versus*, it. *verso*), **verso**, s.n. (din fr. *verso*, lat. /*folio*/ *verso*).

⁵⁶ Pentru etimologia cuvintelor italiene, am folosit DELI, s.v.

⁵⁷ Vezi DILR, s.v. În DA, s.v., sunt trecute, în articole separate, două cuvinte, considerate dublete etimologice: *casteiu*, s.n. (Ungurism) “castel” (din magh. *kastély*, id.) și *coșteiu*, s.n., id. (din magh. *kastély*, id.).

⁵⁸ Despre evoluția semantică a lui *coștei*, vezi Dumitru Loșonți, *Soluții și sugestii etimologice*, Etimologica, 9, București, Univers Enciclopedic, 2001, p. 46-48. Vezi și Al. Graur, *Alte etimologii românești*, București, Editura Academiei, 1975, p. 39.

⁵⁹ În DA, s.v. apare numai *chesar(iu)*, s.m.: “împărat (roman); cezar; împărat al Austriei”. Din sl. *kesarъ*. Cf. dubletele *cezar* și *țar*. Vezi și numele propriu *Cezar*.

⁶⁰ În DILR, s.v., este trecut, prin variație fonetică și conversiune, inclusiv un *cristal*, -ă, adj. “cristalin”.

Diskrektion < mlat. *discretio*, -onis), **discreție**, s.f. “instanță judecătorească” (din magh. *diszkrétio* < mlat. *discretio*, -onis)⁶¹ și **discreție**, s.f. (din fr. *discrétion*, lat. *discretio*, -onis); **ghiumbruc**, s.n. “vamá” (din tc. *gumrűk* < mgr. *κουμερκιον* < lat. *commercium*)⁶² și **comerț**, s.n. (din fr. *commerce*, lat. *commercium*); **hotel**, s.n. (din fr. *hôtel* < mlat. *hospitale* /*cubiculum*/) și **spital**, s.n. (din germ. *Spital* < mlat. *hospitale*)⁶³, **husar**, s.m. (din magh. *huszár* < scr. *husar* „hoț” < mgr. *κουρσάριος* „pirat” < mlat. *cursarius*) și **corsar**, s.m. (din it. *corsaro*, fr. *corsaire* < it. *corsaro* < mlat. *cursarius* „vagabond”); **lighioană**, s.f. (din slavon. *legeonъ* < lat. *legio*, -onis) și **legiune**, s.f. (din fr. *légion*, lat. *legio*, -onis); **ocă**, s.f. (din tc. *okka* provenit, prin greacă și arabă, din lat. *uncia*)⁶⁴ și **uncie**, s.f. (din lat. *uncia*)⁶⁵; **ogur**, s.n. “piață bună sau rea; noroc” (din tc. *oğur*, *uğur*, *oghur*, care provine, prin mediogreacă, din lat. *augurium*) și **auguriu**, s.n. (din lat. *augurium*)⁶⁶; **prăvălie**, s.f. (din slavon. *privilije* “privilegiu” < gr. *πριβιλήγιον*) și **privilegiu**, s.n. (din lat. *privilegium* < mgr. *πριβιλήγιον*⁶⁷; cf. fr. *privilège*, it. *privilegio*); **roată**, s.f. “unitate militară” (din rus. *poma*, pol. *rota* < germ. *Rotte* < vfr. *rote* < mlat. *rupta*, *rutta*) și **rută**, s.f. (din fr. *route* < lat. *via rupta*); **sicriu**, s.n. (din magh. *szekrény* < mgerm. *schrin* < vfr. dial. *scrin* < lat. *scrinium* „cutie”)⁶⁸ și **scrin**, s.n. (din rus. *скрин*, lat. *scrinium*); **story**, s.n. “povestire, istorisire (ecranizată)” (din engl. *story* < lat. *historia*) și **istorie**, s.f. (din lat. *historia*, it. *istoria*, magh. *história*, pol. *hystoria*, ngr. *ἱστορία*; cf. fr. *histoire*); **spaclu**, s.n. (din germ. *Spachtel* < it. *spatola* < lat. *spatula*) și **spatulă**, s.f. (din fr. *spatule*, lat. *spat/h/ula*); **tablă**, s.f. “tablă sau măsură pe care își poartă marfa plăcintarii, rahagiii etc.; prin ext. marfa respectivă” (din tc. *tabla*, *tavla* < it. *tavola* < lat. *tavola*; cf. ngr. *ταβλάς*, bg. *мавѝа*, sb. *tavla*) și **tablă**, s.f. (din lat. *tab/ula*, magh. *tábla*, sl. *tabla*, fr. *table*), **tavolă**, s.f. (Italienism, rar) “masă” (din it. *tavola*), **toblă**, s.f. (Reg.) “scândură groasă; chingi la război; ceară de albine, fiartă și întărită, de forma unei tăblii” (din magh. *tábla*)⁶⁹ etc.

3. În numeroase situații, depărtarea față de forma-tip a etimonului latin sau de împrumuturile directe “fidele” acesteia se explică prin preluarea, de asemenea mediată (prin filiere romanice sau neromanice) a unor forme flexionare (altele decât cele de nominativ singular). Dăm câteva exemple

⁶¹ Pentru cele două componente, vezi DILR, s.v.

⁶² Despre urmașii latini și romanici vechi în limbile slave, vezi și Luciano Rocchi, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*, Udine, Campanotto Editore, 1990.

⁶³ Și *ospital*₁, -ă, adj. (Latinism înv.) “ospitalier” (din lat. *hospitalis*, it. *ospitale*), *ospital*₂, s.n. (Ieșit din uz) “spital” (din lat. *hospitalis*, it. *ospedale*, rus. *зоспиталь*).

⁶⁴ Vezi GCC, s.v.

⁶⁵ În CDER, s.v., apare, ca dublet pentru *uncie*, s.f., și *unghie*, s.f. “unitate de măsură pentru greutate, valorând între 28 și 35 g” (din mgr. *ουγγία*).

⁶⁶ Vezi DA, s.v. În DEX₂, sub același articol (s.v. *augur*) sunt trecute două substantive: s.m. (pl. *auguri*) “preot...” și s.n. (pl. *augure*) “prevestire făcută de auguri...”. Din fr. *augure*. De fapt, în franceză sunt două omonime etimologice: *augure*₁ (din lat. *augur*) și *augure*₂ (din lat. *augurium*) din care româna a împrumutat, de asemenea, două cuvinte.

⁶⁷ Pentru evoluția semantică a etimonului, vezi H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 157. Pentru originea multiplelor variante etimologice, vezi DILR, s.v. *privileghie*: din mlat. *privilegia*, *privilegium*, germ. *Privilegie*, *Privilegium*, mgr. *πριβιλέγιον*, pl. -για, *πριβιλέγιον*, pl. -για, magh. *privilégium*, *privilégium*, rus. *привилегия*.

⁶⁸ Vezi GCC, s.v.

⁶⁹ Vezi CDER, s.v. DLR îi atribuie cuvântului etimologie necunoscută.

din clasa substantivelor, cu diferite forme de număr și caz: *fashion*, s.n.⁷⁰ “modă” (din engl. *fashion* < vfr. *faceon* < lat. *factionem*, ac. lui *factio*, -onis) și *fason*, -oane, s.n. (Înv.) “croială; modul cum este făcut un lucru; modul (vestimentar) cum arată o persoană; (Fam.; m. pl.) mofturi” (din fr. *façon* < lat. *factio/nem*), prin comparație cu *facție*, s.m. invar. “membru al unei trupe de soldați” (din lat. *factio*)⁷¹ și *facțiune*, s.f. “grupare, partidă” (din fr. *faction*, lat. *factio*, -onis); *omnium*, s.n. „competiție ciclistă pe velodrom; cursă deschisă pentru toți caii” (din engl. *omnium*, fr. *omnium* < lat. *omnium*, genitiv pl. al adj. *omnis*, -is) și *omnibuz*, s.n. (din fr. *omnibus* < lat. *omnibus*, dat./abl. pl. al adj. *omnis*, -is); *pfund*, s.m. “unitate de măsură a greutateii; veche unitate monetară germană” (din germ. *Pfund* < lat. pop. *pondo*, clas. *pondus*), *pond*, s.n. (Înv.) „greutate, masă” (din lat. *pondus*; cf. it. *pondo*), *pondere*, s.f. (din lat. *pondus*, -eris) și *pud*, s.n. “unitate (rusească) de măsură pentru greutate, egală cu 16,38 kg.” (din rus. *nyð* < vsax. *pund* < lat. *pondus*), *rezon*, s.n. (Înv.) “rațiune, judecată; motiv, justețe; (rar) rația unei progresii matematice” (din fr. *raison* < lat. *rationem*) și *rație*, respectiv *rațiune* (ambii termeni din lat. *ratio*, -onis, fr. *ration*) etc. Unele dintre dubletele romanice menționate sunt moștenite, ceea ce reprezintă un argument în plus pentru modificările fonetice petrecute; altele provin din forme populare ale etimonului, prin moștenire sau prin împrumut; altele provin din limbi care fac parte din alte familii etc. Toate aceste elemente concură la ascunderea caracterului latin, de fapt la trecerea lui printr-un filtru lingvistic, înrudit sau nu.

4. Cât privește etimologia multiplă a împrumuturilor culte care se reduc, în ultimă analiză, la un etimon latinesc unic, prezența acestuia – efectivă sau numai virtuală – prevalează în momentul adaptării fonetice, accentuale și grafice. Amintim, în acest sens, câteva exemple de neologisme⁷² care au corespondente moștenite: *humerus*, s.n. “osul brațului la om; os al membrului toracic la tetrapode” (din fr. *humérus*, lat. *humerus*), *lupus*, s.n. “dermatoză tuberculoasă” (din fr. *lupus* < lat. *lupus*), *mucus*, s.n. “secreție produsă de celulele mucoase ale unor glande; lichid transparent care îmbracă corpul peștilor” (din lat. *mucus*, fr. *mucus*), *placenta*, s.f. “organ anatomic; (Bot.) loc din pereții ovarului pe care se fixează ovulele” (din lat. *placenta*, fr. *placenta*), *radium*/*radium*, s.n. “element radioactiv în medicină și în fizica nucleară” (din fr. *radium* < lat. *radium*), *radius*, s.n. “os component al scheletului antebrațului” (din fr. *radius*, lat. *radius*), *sebum*, s.n. “substanță grasă secretată de glandele sebacee” (din fr. *sébum*, lat. *sebum*), *sělă*, s.f. (Anat., zool.) “depresiune în formă de șa” (din fr. *sella*, lat. *sella*), *tòxic*, -ă, adj. (din fr. *toxique*, lat. *toxicus*, -a, -um, gr. *τοξικός*, -κή, -κόν) etc. La acestea se pot adăuga exemple de dublete fără corespondent moștenit, de tipul *compèndium*, s.n.⁷³, *còrpus*, s.n., *critèrium*, s.n.⁷⁴, *cùmulus*, s.n., *ràptus*, s.n., *sàcrum*, s.n., *stràtus*, s.m., *ulcus*, s.n. etc., pronunțate paroxiton sau proparoxiton, după model latin; la fel se pronunță și dubletele *auricul* și

⁷⁰ Vezi Adriana Stoichițoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*. Editura All Educational, București, 2001, p. 96.

⁷¹ Vezi DILR, s.v.

⁷² Vezi și DEX₂, NDN, s.v.

⁷³ “Dispozitiv care se adaptează în fața obiectivului aparatului de filmat pentru realizarea unor trucaje tehnice pe film” (NDN, s.v.).

⁷⁴ “Cursă ciclistă cu sistem special de punctaj”. Ibidem, s.v.

auriculă, fascicul și fasciculă, folicul și foliculă etc. Într-o serie similară se încadrează și dubletele de tipul *consecvență* și *consecință, conștiință* și *conștiință, dependență* și *dependință, dirigent* și *diriginte* etc. care, în contextul unei posibile etimologii multiple, au fost mai ușor adaptate după etimonul latin (similar prin structura fonetică și morfematică), eventual prin apelul la modele analogice vechi și moștenite.

5. Forma – pronunțarea, accentuarea, grafia - “altfel” a cuvintelor cu origine indirectă latină poate fi exemplificată cel puțin din două direcții, cu un grad mai pronunțat de omogenitate:

5.1. - pe de o parte, prin împrumuturile romanice (vezi supra, la care adăugăm câteva exemple mai reprezentative): **alcazar**, s.n. “palat fortificat foarte ornamentat, de origine maură, construit în Evul Mediu în principalele orașe spaniole” (din fr. *alcazar*, span. *alcazar* < ar. *al-qasr* “fortăreață” < lat. *castrum*), cf. *castru*, s.n.; **caudillo**, s.m. “păzitor de turme; titlu dictatorial în țări de limbă spaniolă” (din span. *caudillo* < lat. *capitellum*), cf. *capitel*, s.m.⁷⁵; **eponj**, s.n. “țesătură moale...” (din fr. *éponge* < lat. pop. **sponga*, clas. *spongia*), cf. *spongie*, s.f.; **granulom**, s.n. “mică tumoare apărută în urma unui proces inflamator” (din fr. *granulome* < lat. *granulum* pronunțat à la française) cf. *granulă*, s.f.; **macho**, s.m.⁷⁶ “bărbat care-și face simțită superioritatea, mai ales față de femei” (din fr., span. *macho* < lat. *masculus*), cf. *mascur*, s.m. (moștenit) și *mascul*, s.m. (împrumutat); **reticulom**, s.n.⁷⁷ “proliferare tumorală benignă a celulelor reticulare din ganglionii limfatici” (din fr. *reticulome* < lat. *reticulum*), cf. *reticul*, s.n.; **șansă**, s.f. (din fr. *chance* < lat. *cadentia*), cf. *cadență*, s.f.; **șancru**, s.n. “ulcerație a mucoasei sau a pielii” (din fr. *chancre* < lat. *cancer*), cf. *cancer*, s.n.; **șenilă**, s.f. (din fr. *chenille* < lat. *canicula*), cf. *caniculă*, s.f.; **uvertură**, s.f. (din fr. *ouverture* < lat. pop. **opertura*, clas. *apertura*), cf. *apertură*, s.f. etc.;

5.2. - pe de altă parte, prin împrumuturi din limbile neromanice (vezi, cu precădere, numeroasele împrumuturi din maghiară și germană, reflexe lingvistice ale evoluției sociopolitice și cultural-istorice din zona Transilvaniei⁷⁸: **cominție**, s.f. (Jur., pop.) “convenție, învoială; (reg.) plată în natură a muncitorilor” (din magh. *konvenció* < lat. *conventio*, -onis), cf. *convenție*, s.f.; **discreție**, s.f. “instanță judecătorească” (din magh. *diszkrétció* < mlat. *discretio*, -onis), cf. *discreție*, s.f.; **jale**, s.f. “salvia officinalis” (din magh. *zsálya* < lat. *salvia*), cf. *salvie*, s.f.; **paradaisă**, s.f. “pătlăgea roșie” (din germ. dial. *Paradeis /Apfel/*, magh. *paradicsom* < lat. *paradisus*), cf. *paradis*, s.n.; **pătică**, s.f. (Reg.) “farmacie” (din magh. *patika* < germ. *Apotheke* < mlat. *apotheca*), cf. *apotecă*, s.f., id. (din germ.), *bodegă*, s.f. (din fr.) etc.; **procurator**, s.m. (Reg.) “avocat, procuror fiscal; (înv.) persoană împuternicită” (din magh. *prókátor* < lat. *procurator*), cf. *procurator*, s.m.; la fel **reghiuș**, s.m. “comisar regal”, **scoruș**, s.n. “tribună de orgi”, **șponghie**, s.f. “burete de șters”, **ujură**, s.f. “camătă”, **vocș**, s.n. “vot” etc.

⁷⁵ Vezi aici și **cadet**, s.m. [din fr. *cadet* (< gasc. *capdet*, cf. prov. *capdel* < lat. *capitellus*), rus. *кадет* (< germ. *Kadett* < fr. *cadet*)], **cadou**, s.n. (din fr. *cadeau* < prov. *capdel*).

⁷⁶ Vezi DCR₂, s.v.

⁷⁷ Vezi NDN, s.v.

⁷⁸ Vezi și DILR, s.v.

La acestea putem adăuga și împrumuturile din neogreacă⁷⁹, astăzi învechite, care se raportează, într-un fel sau altul, la etimoane latinești: **analoghie**, s.f. “raport, proporție, analogie, impozit” (cf. gr./lat. *analogia*), **arhon**, s.m. “titlu de politețe la adresa unui boier” (cf. gr./lat. *archon*), **muzichie**, s.f. “muzică bisericească” (cf. gr./lat. *musica*), **poeticale**, s.f. pl. “scrieri poetice” (cf. gr./lat. *poeticus, -ica, -icum*), **politicale**, s.f. pl. “chestiuni legate de politică” și **politichie**, s.f. “diplomație” (cf. gr./lat. *politicus, -ica, -icum*), **practicale**, s.f. pl. “procese verbale” (cf. gr./lat. *practicus, -a, -um*), **reumaticale**, s.f. pl. “probleme reumatice” (cf. gr./lat. *rheumaticus, -ica, -icum*), **tacticos**, adj. (cf. gr./lat. *tacticus, -ica, -icum*), **tipicale**, s.f. pl. “cântări bisericești” (cf. gr./lat. *tipicus, -ica, -icum*) etc.

IV. Un alt aspect al “ascunderii” elementului latin – singurul cu caracter critic din comunicarea de față - privește desconsiderarea evidentă, cel puțin la nivel lexicografic, a rolului de model analogic al acestuia. Este vorba, în primul rând, de împrumuturile adjectivale latinești sau latino-romanice care au corespondente etimologice substantivale în limba română și cărora li se atribuie, de regulă, un singur articol de dicționar, în ciuda existenței unor modele externe clare⁸⁰:

1. – adjectiv și substantiv masculin: **acid**, **-ă**, adj. (din fr. *acide*₁, adj., lat. *acidus, -a*; cf. it. *acido, -a*) și **acid**, s.m. (din fr. *acide*₂, s.m., lat. sav. *acidum*, it. *acido*)⁸¹; **canin**, **-ă**, adj. „de câine” (din fr. *canin, -ine*, adj., lat. *caninus, -a*) și **canin**, s.m. (din fr. *canine*, s.f.⁸², lat. *caninus*); **canonic**, **-ă**, adj. (Relig., matem.) (din it. *canonico, -a*, lat. *canonicus, -a*, cf. fr. *canonique*, adj.) și **canonic**, s.m. (Bis.) (din lat. tard. *canonicus*, cf. mgr. *κανονικός*); **cardinal**, **-ă**, adj. (din fr. *cardinal*₁, *-e, -aux*, adj., lat. tard. *cardinalis, -e*, adj.) și **cardinal**, s.m. (Bis. cat.) (din lat. eclez. *cardinalis*, s.m., it. *cardinale*, id., germ. *Kardinal*, id., magh. *kardinális*, id., ngr. (γ)καρδινάλιος, pol. *kardinal*, fr. *cardinal*₂, *-aux*, s.m.) etc.;

2. – adjectiv și substantiv feminin⁸³: **clinic**, **-ă**, adj. (din lat. *clinicus, -a*, gr. *κλινικός, -κή*, germ. *klinisch*, fr. *clinique*₁, adj.) și **clinică**, s.f. [din fr. *clinique*₂, s.f. (< lat. *clinice* < gr. *κλινική*), germ. *Klinik*]; **logic**, **-ă**, adj. (din fr. *logique*₁, adj.; cf. lat. *logicus, -a*, gr. *λογικός, -κή*) și **logică**, s.f. [din fr.

⁷⁹ Ladislau Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapesta, 1939.

⁸⁰ Formulele etimologice propuse în continuare reprezintă o opțiune proprie, pe care o considerăm mai corectă din punct de vedere lexicologic și preferabilă, în consecință, la nivel lexicografic.

⁸¹ În DEX₂, NDN, DOOM, s.v., apare un singur cuvânt-titlu (adj.; s.m.), împrumutat din franceză și latină. În DA, s.v., *acid* este trecut exclusiv ca s.m., cu var. s.n. (N. din fr.) În franceză, însă, sunt considerate două unități lexicale, cu etimoane diferite (adj. *acidus, -a*, respectiv lat. științific *acidum*, s.n. provenit din adj.) și cu sensuri diferite. În plus, adj. lat. *acidus, -a* nu poate justifica, cel puțin ca sens, s.m. românesc [adjectivul latinesc înseamnă exclusiv “acru, acid; (fig.) nesuferit”]. Existența, în limbile de proveniență, a două etimoane diferite poate fi un argument pentru considerarea exemplului de față ca un dublet etimologic. Conversiunea a avut loc în latină, în timp ce franceza a preluat cele două cuvinte prin împrumut. În aceeași situație se află și româna, care a tradus din franceză și numeroase unități frazeologice unde apare s.m.: *acide nitrique, sulfurique; acides gras, acides aromatiques* etc.).

⁸² Lat. *dens, -ntis* era masculin. În franceză, *dent* este de genul feminin. Substantivizarea a fost posibilă dintr-o sintagmă de tipul *dent canine*, din care a rezultat substantivul feminin *canine*, adaptat în română ca masculin sub influența lui *dinte*, pl. *dinți* (la care se referă ca sens), și, poate, sub influența celui alt etimon masculin, lat. *caninus*.

⁸³ Despre această problemă, vezi pe larg Cristian Moroianu, *O abordare etimologică a substantivizării adjectivului. Substantivele feminine*, în vol. *Limba română – structură și funcționare*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, 2005, p. 729 - 739.

*logique*₂, s.f.; cf. lat. *logica*, ngr. λογική); **polemic**, -ă, adj. (din fr. *polémique*₁, adj., it. *polemico*, -a, ngr. πολεμικός, -κή) și **polemică**, s.f. (din fr. *polémique*₂, s.f., it. *polemica*, id.) etc.;

3. – adjectiv și substantiv neutru: **continent**, -ă, adj. (din fr. *continent*₁, -te, adj. < lat. *continens*, -ntis; cf. it. *continente*, id.) și **continent**, s.n. (din fr. *continent*₂, s.m., it. *continente*, lat. *continens*, subst. extras din *continens terra*); **contingent**, -ă, adj. “întâmplător” (din fr. *contingent*₁, -te, adj., lat. *contingens*, -tis, adj.) și **contingent**, s.n. (din fr. *contingent*₂, s.m., lat. tard. *contingens*, -tis, subst.); **cotidian**, -ă, adj. (din fr. *quotidien*, -enne, adj., lat. *quotidianus*, -a) și **cotidian**, s.n. (din fr. *quotidien*, s.m., lat. *quotidianus*); **fals**, -ă, adj., subst. (din lat. *falsus*, -a, it. *falso*, -a) și **fals**, s.n. (Jur.) (din lat. *falsum*; cf. it. *falso*, s.m.) etc.;

4. – situații complexe: **arithmetic**, -ă, adj. (din fr. *arithmétique*, adj., lat. *arithmeticus*, -a, ngr. ἀριθμητικός, -κή), **arithmetic**, s.m.⁸⁴ (din lat. *arithmeticus*, s.m., pol. *arytmetyk*, ngr. ἀριθμητικός) și **arithmetică**, s.f. (din lat. *arithmetica*, s.f., ngr. ἀριθμητική, s.f.); **comic**, -ă, adj. (din fr. *comique*, adj., lat. *comicus*, -a, it. *comico*, -a), **comic**, s.m. (din fr. *comique*₁, s.m., lat. *comicus*, s.m., it. *comico*, s.m.), **comic**, s.n. (din fr. *comique*₂, s.m.) și **comics**, s.n. “nume dat unor povestiri prezentate sub formă de desene seriale (publicate în reviste, broșuri etc.) însoțite de scurte texte” (din engl. *comics*, s. pl. < lat. *comicus*); **dialectic**, -ă, adj. (din lat. *dialecticus*, -a, ngr. διαλεκτικός, -κή, fr. *dialectique*₁, adj.), **dialectic**, s.m. (din lat. *dialecticus*, s.m.)⁸⁵ și **dialectică**, s.f. (din lat. *dialectica*, ngr. διαλεκτική, fr. *dialectique*₂, s.f.)⁸⁶; **fizic**, -ă, adj. (din fr. *physique*₁, adj., lat. *physicus*, -a, ngr. φυσικός, -κή), **fizic**, s.n. (din fr. *physique*₂, s.m.) și **fizică**, s.f. (din fr. *physique*₃, s.f., lat. *physica*, s.f., it. *fisica*, ngr. φυσική); **matematic**, -ă, adj. (din ngr. μαθηματικός, -κή, fr. *mathématique*, adj., it. *matematico*, -a, germ. *mathematisch*), **matematic**, s.m. (din ngr. μαθηματικός, s.m., it. *matematico*, s.m., lat. *mathematicus*, s.m., germ. *Mathematicus*, pol. *matematyk*, rus. *математик*) și **matematică**, s.f. (din lat. *mathematica*, s.f., fr. *mathématique*, s.f., it. *matematica*, s.f., ngr. μαθηματική, id., rus. *математика*); **mecanic**, -ă, adj. (din lat. *mechanicus*, -a, it. *meccanico*, -a, fr. *mécanique*₁, adj.; cf. ngr. μηχανικός, -κή), **mecanic**, s.m. (din lat. *mechanicus*, s.m., germ. *Mechaniker*, s.m.; cf. rus. *механик*) și **mecanică**, s.f. (din lat. *mechanica*, s.f., it. *meccanica*, germ. *Mechanik(a)*, fr. *mécanique*₂, s.f.; cf. ngr. μηχανική, rus. *механика*); **poetic**, -ă, adj. (din ngr. ποιητικός, -κή, lat. *poeticus*, -a, it. *poetico*, -a, fr. *poétique*, adj.), **poetic**, s.m.⁸⁷ (din lat. *poeticus*, ngr. ποιητικός), **poetică**, s.f. (din ngr. ποιητική, s.f., lat. *poetica*, it. *poetica*, fr. *poétique*, s.f.) și **poeticale**, s.f. pl. (din ngr. ποιητικά, pl. lui ποιητική, adaptat după *poet*); **practic**, -ă, adj. (din lat. *practicus*, -a, ngr. πρακτικός, -κή, germ. *praktisch*; cf. fr. *pratique*, adj.), **practică**, s.f. (din lat. *practica*, germ. *Praktik*, ngr. πρακτική, magh. *práktika*, pol. *praktyka*; cf. fr. *pratique*), **practică**, -ale, s.f. (din ngr. πρακτικά, pl. lui πρακτικόν) și **practicos**, -oasă, adj. (din ngr.

⁸⁴ Vezi DILR, s.v.

⁸⁵ Ibidem, s.v.

⁸⁶ În franceză, primul a fost împrumutat substantivul (1150) din substantivul latinesc (iar acesta din substantivul grecesc obținut din adjectiv), iar adjectivul, care continuă categoria gramaticală a etimonului originar grecesc, prin intermediul latinei, este mult mai recent (1802).

⁸⁷ Vezi DILR, s.v.

πρακτικός, -κή); **retoric**, -ă, adj. (din lat. *rhetoricus*, -a, it. *retorico*, -a, fr. *rhétorique*₁, adj., ngr. *ρητορικός*, -κή, germ. *rhetorisch*), **retoric**, s.m.⁸⁸ (din lat. *rhetoricus*, s.m.; cf. pol. *retoryk*) și **retorică**, s.f. (din ngr. *ρητορική*, lat. *rhetorica*, it. *retorica*, fr. *rhétorique*₂, s.f.) etc.

În toate situațiile de mai sus se poate observa rolul major al etimonului latinesc (sau greco-latinesc), real sau virtual, în adaptarea fonetică și grafică a dubletelor, pe de o parte, și în obținerea perechii adjectiv + substantiv, indiferent de gen, pe de altă parte. Ne aflăm în situația unui model lexico-gramatical oferit de adjectivele latinești în *-(ic)us*, *-(ic)a*, *-(ic)um*, care impune formele adjectivelor românești cu trei terminații în ciuda unor eventuale diferențe existente în limbile intermediare. De cele mai multe ori, substantivizarea a avut loc pe teren (greco-)latin, pe aceeași treaptă sau la niveluri diferite socioculturale și temporale. Desconsiderarea la nivel lexicografic a originii externe sau, eventual, mixte a substantivelor “obținute” din adjective latinești nu este justificată și poate crea, în consecință, confuzii.

V. Pe lângă rolul avut în organizarea vocabularului, vechi dar, mai ales, modern, acest model analogic latinesc a contribuit, fără îndoială, și la îmbogățirea lexicală și semantică a limbii noastre. Existența unor cuvinte moștenite (spre ex. *aspru*, *cap*, *-ete*, *curs*, *fugă*, *gută*, *pană*, *pas*, *roată* etc.) a contribuit, măcar latent, la preluarea prin împrumut a unor omonime totale sau parțiale, chiar dacă nu toate se reduc, în ultimă instanță, la același etimon (vezi *aspru* “monedă”, *cap*, *-uri* “promontoriu”, *curs* “ciclu de prelegeri universitare etc.”, *fugă* “formă muzicală polifonică”, *gută* “podagră”, *pas* “trecătoare”, *roată* “unitate militară” etc.).

Situația este similară și la dubletele exclusiv împrumutate: de această dată, etimonul latin “face regula” în privința adaptării formale a împrumuturilor indirecte: *sarcofag*₁, s.n. (din fr. *sarcophage*, lat. *sarcophagus* /*lapis*/) și *sarcofag*₂, adj. “carnivor” (din ngr. *σαρκόφαγος*, cf. gr./lat. *sarcophagus*), *senior*₁, s.m. “tatăl, considerat în raport cu fiul” (din lat. *senior*) și *senior*₂, s.m. “stăpân feudal, nobil” (din fr. *seigneur* < lat. *senior/em*), *vitru*₁, s.n. (Înv., rar) “sticlă” (din lat. *vitrum*) și *vitru*₂, s.n. (Franțuz., rar) “fereastră” (din fr. *vitre* < lat. *vitrum*) etc.

VI. Din totalul celor peste 1500 de dublete și triplete etimologice lexicale existente în română, cea mai mare parte este alcătuită din cuvinte provenite, prin moștenire și prin împrumut (direct sau indirect), din limba latină. Așa cum pe deplin demonstrează evoluția lor internă (derivativă sau, în cazul de față, nonderivativă) și mixtă, acestea au o importanță fundamentală din cel puțin două puncte de vedere: pe de o parte, sunt cuvinte rezistente și foarte prolifiche (mai ales cele moștenite); pe de altă parte, o dată cu regăsirea și întărirea raporturilor culturale cu Occidentul neolatin, ele reprezintă adevărate modele sistematice de organizare a vocabularului (este vorba, desigur, de împrumuturile latinești care, fie și în absența, au ultimul cuvânt în adaptarea fonetică și în evoluția lexicală a neologismelor).

În fond, este un fapt firesc pentru o limbă neolatină ca a noastră (vezi și situația similară din alte limbi surori). Poziția geografică particulară în care a evoluat româna, contextul socioistoric și relațiile

⁸⁸ Ibidem, s.v.

culturale întreținute cu vecinii nelatini au determinat împrumutul a numeroși termeni din limbile acestora, cu forme corupte față de corespondentul latin. Această eterogenitate formală a urmașilor unor etimoane latinești, din motivele mai sus menționate, reprezintă partea cea mai interesantă a caracterului “ascuns” al latinității limbii noastre și este, în mod esențial, una dintre particularitățile ei comparativ cu celelalte limbi romanice, care merită a fi studiată și relevată în continuare.

VII. Prezentăm în continuare, sub formă de anexă, câteva exemple - mixte - de alotropie românească plecând, în mod convențional, de la cvintete și ajungând până la “decete” etimologice și chiar mai mult:

1. **alb**₁, -ă, adj. (< lat. *albus*, -a, -um) / **alb**₂, s.m. (din *alb*₁, adj., cf. fr. *blanc*, *blanche*) / **alb(ul)**, s.n. sg. tant. (din *alb*₁, adj.) / **alba**, s.f. art. “zorii zilei” (din *alb*₁, -ă, adj.) / **albă**, -e, s.f. “veche formă de poezie provensală” (din prov. *alba*, cf. lat. *alba* „zori”)⁸⁹ / **albă**, s.f. “papier blanc” (din magh. *alba*, id. < lat. *alba*)⁹⁰ / **album**, -e, s.n. (din fr. *album*, lat. *album*)
2. **apotecă**, s.f. (Reg.) „farmacie” (din germ. *Apotheke* < mlat. *apotheca*, cf. gr. *ἀποθήκη*) / **aptică**, s.f. “farmacie” (din ucr. *anmuka* < germ. *Apotheke*)⁹¹ / **bodegă**, s.f. (din germ. *Bodega* < span. *bodega* < mlat. *apotheca* < gr. *ἀποθήκη*) / **butic**, s.n. (din fr. *boutique* < vprov. *botica*, -ga < gr. *ἀποθήκη*) / **pătică (potică)**, s.f. (Reg.) „farmacie” (din magh. *patika* < germ. *Apotheke* sau direct din mlat. *apotheca*, *apothica*)
3. **barbar**, adj., subst., adv. (din fr. *barbare*, lat. *barbarus*, -a) / **barbara**, s.f. “numele scolastic al primului mod al figurii întâi a silogismului (...)” (din mlat. *barbara*)⁹² / **barbură**, s.f. “sărbătoare a Sfintei Barbara; plantă, călin” (din lat. *Barbura* = *Barbara*) / **berber**, adj., subst. “populație hamito-semitică din N-ul Africii” (din fr. *berbère* < lat. *barbarus*) / **brav**, -ă, adj. [din fr. *brave* (< it. *bravo*, span. *bravo* < lat. pop. **brabu* < **babru* < **barbru*, clas. *barbarus*), it. *bravo*]⁹³ / **bravo**, interj. (din fr. *bravo*, it. *bravo*)
4. **boxă**, s.f. “despărțitură, compartiment de dimensiuni reduse; ladă cu destinație specială; incintă acustică” (din fr. *box* < engl. *box* < lat. pop. **buxem*, Ac. lui *buxis*, -idis, clas. *pyxis*, -idis < gr. *πύξις*) / **box**₁, s.n. „piele de bovine prelucrată” (din engl. *box* /-*calfl*), după numele *Joseph Box*) / **box**₂, s.n. (Anglicism) “cutie de țigări” (din engl. *box*)⁹⁴ / **bucsă**, s.f. “portofel; geantă” (din magh. *buksha* < lat. *buxis*, *buxta*)⁹⁵ / **picsă**, s.f. (Reg.) „cutie” (din germ. *Büchse*) / **pușcă**, s.f. “armă de foc” [din magh. *puska* (< pol. *puszka* < vgerm. *buhsa*, azi *Büchse* < lat. *buxis*), pol. *puszka*, rus. *nyuka* (< pol.)] / **pixidă**, s.f. (Rar) „cutie”; (Bot.)

⁸⁹ Vezi NDN, s.v.

⁹⁰ Vezi EWUER, s.v.

⁹¹ Vezi DILR, s.v.

⁹² Ibidem, s.v.

⁹³ Proveniența din lat. *barbarus* este preferată de dicționarele etimologice italiene și franceze. Pentru alte propuneri (din lat. *pravum*), vezi o discuție detaliată și bibliografia aferentă în DELI, s.v.

⁹⁴ Vezi DCR₂, s.v.

⁹⁵ Vezi EWUER, s.v.

- capsulă” (din fr. *pyxide* < gr. *πύξις*, id.) / **pixis**, s.n. (Maghiarism înv.) „tabacheră” (din magh. *pikszis* < lat. *pyxis*)⁹⁶
5. **bun**₁, **-ă**, adj., adv. (< lat. *bonus*, *-a*, *-um*) / **bun**₂, s.m. (din /tată/ *bun*₁)⁹⁷ / **bun**₃, **bunuri**, s.n. (din *bun*₁; cf. fr. *bien/s/*, germ. *Gut*) / **bon**, s.n. (din fr. *bon* < lat. *bonus*) / **bonă**, s.f. (din fr. *bonne*, fem. adj. *bon*, germ. *Bonne*) / **bonus**, s.n. “gratificație” (din engl. *bonus*⁹⁸; cf. fr. *bonus*, germ. *Bonus*)
6. **cap**₁, **capete**, s.n. (< lat. *caput*, *-itis*, pl. *-ita*) / **capăt**, **capete**, s.n. (din *capete*, pl. lui *cap*₁) / **cap**₂, **capi**, s.m. “căpetenie” (din *cap*₁, cf. fr. *chef*) / **cap**₃, **capuri**, s.n. (Geogr.) (din fr. *cap* < lat.**capum*, clas. *caput*) / **șef**, s.m. (din fr. *chef* < lat.**capum*, clas. *caput*) / **chief**, s.m.⁹⁹ „conducător”(din engl. *chief* < vfr. *chef*, *chief* < lat. *caput*)
7. **carte**₁, **cărți**, s.f. (din pl. *cărți*, vezi sg. **cartă* < lat. *charta* < gr. *χάρτης*, *-τας*) / **carte**₂, **cărți**, s.f.¹⁰⁰ (din fr. *carte* < lat. *charta*) / **cartă**₁, **carte**, s.f. (din fr. *charte*, lat. *charta*) / **cartă**₂, **carte**, s.f. (Înv.) “hartă; carte” (din fr. *carte* < lat. *charta*) / **hartă**, s.f. (din ngr. *χάρτης* < lat. *charta*) / **hârtie**, s.f. (din slavon. *chartija* < mgr. *χαρτί*, pl. *χαρτιά* < lat. *charta*)¹⁰¹ / **card**, s.n.¹⁰² (din engl. *card* < vfr. *carte* < lat. *charta*)
8. **comis**, s.m. (din slavon. *komisъ* < gr. biz. *κομής* < mlat. *comes stabuli*) / **comes**, s.m. (Înv.) “guvernator, hatman, căpitan de armată” (din lat. *comes* sau gr. *κομής*) / **comite**, s.m. (din lat. *comes*, *-item*) / **conte**, s.m. (din it. *conte*, fr. *comte* < lat. *comitem*) / **chimet**, s.m. “consilier comunal”(din sb. *kmet* „țăran, chiabur; judecător”)¹⁰³
9. **granat**₁, s.m. „plantă erbacee aromatică” (din lat. *granatum*)¹⁰⁴ / **granat**₂, s.n. “piatră semiprețioasă” (din germ. *Granat* < mlat. /*lapis/ granatus*) / **grană**, s.f. (În subst. compus *poamă-grană*) “model de cusătură care reprezintă o rodie” (din magh. *poma-gránát*, *pomograna* < it. *pomogranato*, cf. lat. *granatus*)¹⁰⁵ / **grenă**, adj. invar. (din vfr. /*pomme/ grenate*) / **grenadă** (var. înv. **granată**) s.f. [din fr. *grenade* (< vfr. *pume granate*, lat. *granatus*); cf. it. *granata*, rus. *граната*, pol. *granat*, germ. *Granate*)

⁹⁶ Ibidem, s.v.

⁹⁷ În funcție de procedeul intern de formare, respectiv dacă se formează de la adj. fem. *bună*, se poate lua în considerare și s.f. *bună* “bunică”.

⁹⁸ Vezi DCR₂, s.v. La originea etimoanelor se află, direct sau mediat (în fr. prin engl.) lat. *bonus*, *bonum*.

⁹⁹ Ibidem, s.v. Vezi și NDN, s.v.

¹⁰⁰ *Carte*₂, *cărți* (poștală, de vizită etc.), formă identificată, prin etimologie populară, cu cea a termenului moștenit, substituie, în limba literară actuală, pe cea justificată etimologic *cartă* (din fr. *carte postale*, *de visite* etc. < lat. *charta*, „hârtie, scrisoare, scriere”). Pentru detalii, vezi Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică, 1968, p. 242 -247.

¹⁰¹ După H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 125, rom. *hârtie* provine (prin vsl.) din pl. *χαρτία* al diminutivului gr. *χαρτίον*. Într-o asemenea situație, prezența unui element derivativ în evoluția etimonului elimină cuvântul posibil derivat (respectiv *hârtie*) din categoria dubletelor.

¹⁰² Mioara Avram, *Anglicisme în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 10. Vezi și DCR₂, s.v.

¹⁰³ Considerat dublet explicit în DA, s.v.

¹⁰⁴ Vezi NDN, s.v. In DEX₂, s.v. se indică etimologie necunoscută.

¹⁰⁵ Vezi DILR, s.v.

10. **măiestru**, -ă, adj., subst. (< lat. pop. *maister*, clas. *magister*, -um) / **maestru**₁, s.m. (din it. *maestro* < lat. *magistrum*) / **maestru**₂, s.n. (Contabilitate, ieșit din uz) “cartea mare” (din it. *libro/ maestro*) / **magister**, s.n. (Înv.) “titlu științific intermediar între cel de diplomat universitar și cel de doctor” (din lat. *magister*)¹⁰⁶ / **magistru**, s.m. (Livr.) “profesor (în raport cu elevii săi); dascăl” (din lat. *magister*, cf. germ. *Magister*) / **maistru**, s.m. “meșter, meseriaș” (din germ. *Meister* < lat. *magister*) / **meșter**, adj., s.m. (din magh. *mester* < lat. *magister*)¹⁰⁷ / **master**, s.n.¹⁰⁸ (din engl. *master /of Arts, ~ of Science/; master’s /degree/* < vengl. *maegester*, vfr. *maistre* < lat. *magister*)¹⁰⁹ / **míster**, s.m. invar. (Mai ales în Anglia) “termen de adresare către un bărbat fără titlu nobiliar; (Anglicism, iron.) domn”(din engl. *mister*, cf. *master*) / **măître**, s.m.¹¹⁰ (Franțuzism) “șef de sală (la restaurant)” (din fr. *măître* < lat. *magister*) / **místru**, s.m. (Înv., rar) “titlu ierarhic în anumite organizații militare, politice, religioase etc.”(din pol. *mistrz* < lat. *magister*)
11. **mărunt**₁, -ă, adj., adv. (< lat. *minutus*, -a, -um) / **mărunt**₂, -fi, s.m. (din *mărunt*₁, adj.) / **minut**, -te, s.n. [din lat. *minutus*, fr. *minute*₁ (< mlat. *minuta*₁, fem. substantivat din adj. *minutus*, -a), it. *minuto*, rus. *минута*, germ. *Minute*)] / **minută**, -te, s.f. (Jur.) “textul original al unui act de notariat, care rămâne la notar; document succint cu valoare legală redactat în urma unei consfătuiri etc.; original, în creion, al unui document cartografic” [cf. fr. *minute*₂ (< mlat. *minuta*₂, cf. *minuta*₁), it. (lettera) *minuta* etc.] / **minuturi**, s. n. pl. tant. “mâncăruri la minut”¹¹¹ / **meniu**, s.n. (din fr. *menu*, s.m. < fr. *menu*, -ue, adj. < lat. *minutus*, -a)
12. **miază**, s.f. sg. “mijloc al zilei sau al nopții; ~ cale, ~ coastă, ~ păresimi” (< lat. *mediam* /diem, noctem, callem, costam etc./) / **miez**₁, -zi, s.m. “miezul/(Reg.) miezii nopții; (pl. *miezi/mieji*) interiorul comestibil al nucii; (Reg.) firimituri de pâine; miezii păresimilor” (< lat. *medius*, *medium*) / **miez**₂, -uri, s.n. “partea din interior a unor legume; măduva copacului; partea internă, centrală a unui obiect; sâmbure, nucleu; (Tehn.) parte a unei forme de turnătorie; (Fig.) ceea ce este esențial, fundamental” (din *miez*₁) / **medie**, s.f.¹¹² (din lat. *media*, s.f.) / **mediu**, **medie**, adj. “care se află la mijloc; mijlociu; care reprezintă o medie” (din lat. *medius*, -a, -um) / **mediu**, s.n. “natura înconjurătoare; ambianță; persoană care poate comunica cu spiritele” (din lat. *medium*) / **medius**, s.n. “degetul mijlociu al

¹⁰⁶ Vezi DCR₂, s.v.

¹⁰⁷ Cu o circulație delimitată strict la anumite regiuni, româna mai cunoaște și formele “sinonimice” *maistor*, *maistur*, *mastor* (Banat, S-ul Crișanei, Oltenia, S-ul Munteniei și Dobrogea), din scr. *măjstor* / *mastor*, bg. *мајстор*, ambele provenind, prin greacă, din latină. Pentru calitatea de cuvinte diferite, vezi Emil Petrovici, *Împrumuturi prin filieră*, în CL, X, nr. 2, Cluj, 1965, p. 334-335.

¹⁰⁸ Vezi NDN și DCR₂, s.v. Vezi și Adriana Stoichițoiu-Ichim, *op. cit.*, p. 89, Mioara Avram, *op. cit.*, p. 10.

¹⁰⁹ Pentru termenii de origine engleză, vezi *The Concise Oxford Dictionary of Current English. Sixth Edition*, edited by J.B. Sykes. Oxford University Press, 1976.

¹¹⁰ Neatestat în dicționarele consultate. Termenul este citat de Mioara Avram, *op. cit.*, p. 10.

¹¹¹ Vezi DOOM, s.v.

¹¹² Vezi NDN și DOOM, s.v. În DEX₂ și în DLR, s.v., substantivul și adjectivul feminin sunt incluse sub același cuvânt – titlu *mediu*, -ie, adj., s.f.

- mâinii” (din fr. *médius*, cf. lat. /*digitus/ medius*)¹¹³ / **media**, s.f. “presă” (din engl. *mass-media* of communication)¹¹⁴
13. **organ**₁, s.n. “parte din corpul unei ființe; parte componentă a unui mecanism; (Fig.) mijloc de acțiune; (Înv., pl.) rechizite, material didactic; grup de persoane” (din ngr. *ὄργανον*, it. *organo*, lat. *organum*, fr. *organe*, germ. *Organ*, rus. *орган*) / **organ**₂, s.n. (Înv.) “instrument muzical” (din slavon. *органъ*, ngr. *ὄργανον*, lat. *organum*, it. *organo*) / **orgă**, s.f. (din fr. *orgue* < lat. bis. *organum* < gr. *ὄργανον*) / **organon**, s.n. (Livr.) „instrument, mijloc de muncă și de cercetare științifică” (din ngr. *ὄργανον*) / **organum**, s.n. „veche formă de muzică liturgică polifonică” (din fr., lat. *organum*)
14. **palavră**, s.f. [din tc. *palavra* (< span. *palabra* < lat. *parabola*), ngr. *παλάβρα*] / **parabolă**₁, s.f. (Mat.) “curbă plană care reprezintă locul geometric între focar și directoare” [din fr. *parabole*₂ (< gr. *παράβολή*), lat. *parabola*] / **parabolă**₂, s.f. “povestire alegorică” [din fr. *parabole*₁ (< lat. eclez. *parabola*, *parabole*), lat. *parabola*] / **parol**, interj. (din fr. *parole* < lat. pop. **paraula*, **parabla*, clas. *parabola*) / **parolă**, s.f. (din mlat. *parola*, it. *parola*, germ. *Parole*, rus. *пароль*, fr. *parole*)
15. **păraț**, s.m. “omușor, uvulă” (< lat. *palatium*)¹¹⁵ / **palas**, s.n. “mare hotel de lux...” (din fr. *palace* < engl. *palace* < vfr. *palais* < lat. *Palatium*) / **palat**₁, s.n. (din ngr. *πάλατι*, lat. *palatium*, pol. *pałac*, slavon. *palata*, *polata*)¹¹⁶ / **palat**₂, s.n. (Anat.) (din lat. *palatum*, cf. fr. *palais* < lat. pop. **palatium*, clas. *palatum*) / **pălută**, s.f. reg. (var. *pălată*, *palută*) “palat; pr. ext. casă mare, frumoasă” (din magh., sb. *polota*, *palota*, cf. lat. *palatium*) / **polată**, s.f. (din bg. *полата*, sb. *polata* < gr. biz. *παλάτιον* < lat. *palatium*).
16. **părângă**, s.f. (Înv. și reg.) “prăjină; pârghie de ridicat greutate; (Reg.) targă” (< lat. pop. *palanga*, clas. *phalanga* < gr. *φάλαγξ*)¹¹⁷ / **palancă**, s.f. “palisadă, gard pentru animale” (din tc. *palanka*, pol. *palanka*, magh. *palánk*, cf. it. *palanca* < lat. **palanca* “rulou de lemn”, clas. *phalanga*, Ac. lui *phalanx*, -gis < gr. *φάλαγγα*, Ac. lui *φάλαγξ*). / **falangă**₁, s.f. (Anat., militar, social) (din fr. *phalange* < gr./lat. *phalanx*, -gis)¹¹⁸ / **falangă**₂, s.f. “sul de lemn folosit în vechime pentru bătaia la tălpi; (prin ext.) bătaia respectivă” (din ngr. *φάλαγγας*) / **plancă**, s.f. “drum în pantă podit cu prăjini sau cu trunchiuri de arbori; podea din butuci; (Reg.) chinga căpriorilor casei” [din germ. *Planke* (< vfr. *planche* < lat. *planca*, var. a lui **palanca*), ucr. *планка*, rus. *планка*] / **plansă**, s.f. (din fr. *planche* < lat. *planca* < **palanca*)

¹¹³ Vezi NDN, s.v.

¹¹⁴ Vezi DCR₂, s.v. Ibidem, și: *medii*, s. pl. tant. “mijloace de informare în masă”. Traduce lat. *media*. În celelalte dicționare românești consultate (inclusiv în DOOM, s.v.) apare numai compusul *mass-media*.

¹¹⁵ Cu sing. reconstituit după pl., vezi CDER, s.v.

¹¹⁶ După CDER, s.v., și: *paleaț*, s.n. “palat”. Din it. *palazzo*, poate prin intermediul pol. *pałac*.

¹¹⁷ Ibidem, s.v. În DLR, s.v.: din lat. *phalangeae*.

¹¹⁸ În Alain Rey, DHLF, s.v., apar trecute două omonime: *phalange*₁ (Militar) (din lat. *phalanx*, -gis < gr. *phalanx*, -gos) și *phalange*₂ (Anat.) (direct din gr. *phalanx*). Rom. *falangă* este refăcut din forma etimologică *falange* (singura explicabilă din fr. *phalange*), simțită ca plural (vezi Th. Hristea, *Probleme de etimologie în “Dicționarul limbii române moderne”*, în SCL, XI, nr. 2, 1960, p. 251).

17. **politic**, **-ă**, adj., s.n. (din lat. *politicus*, *-a*, it. *politico*, *-a*, ngr. *πολιτικός*, *-κή*, fr. *politique*₁, adj., germ. *politisch*) / **politică**, s.f. (din lat. *politica*, s.f., it. *politica*, fr. *politique*₂, s.f., ngr. *πολιτική*, s.f., germ. *Politik*)¹¹⁹ / **politic**, s.m. (din lat. *politicus*, gr. *πολιτικός*) / **politichie**, s.f. (Grecism inv.) “purtare diplomatică” (din ngr. *πολιτική*) / **politicos**, **-ă**, adj. (din ngr. *πολιτικός*) / **politică**, **-ale**, s.f. (Mai ales la pl.) “chestiune politică; noutate politică; stratagemă” (din ngr. *πολιτικά*, neutru pl. al lui *πολιτικός*, *-κή*, *-κόν*)
18. **real**, s.m. „monedă spaniolă de argint” (din span., port. *real*, fr. *réal* < span. *real* „regal” < lat. *regalis*) / **regal**₁, **-ă**, adj. (din fr. *régale*/e/¹²⁰, it. *regale*, lat. *regalis*) / **regal**₂, s.n. „ospaț bogat” (din fr. *régal*, s.m., it. *regalo* < span. *regalo* < lat. *regalis*, *-em*) / **regală**₁, adj. f. (în sintagma *apă regală*) (din fr. *régale*, adj. fem. < lat. *regalis*, id.) / **regală**₂, s.f. (var. *regal*, s.n.) (Muz.) “instrument de suflat asemănător cu orga” (din fr. *régale*, s.m., it. *regale*) / **regală**₃, s.f. (Rar) „drept considerat ca inerent monarhiei” (din fr. *régale*, s.f. < lat. *regalia iura*)¹²¹
19. **rol**₁, s.n. [din fr. *rôle* (< lat. *rotulus*), germ. *Rolle*] / **rol**₂, s.n. „construcție în formă de jgheab...; (Reg.) parte a joagărului...; (Prin Banat) tăvălug” (din germ. *Rolle*) / **rolă**, s.f. „rotiță sau cilindru care se învârtește...” (din germ. *Rolle* < lat. *rotula*, *rotulus*) / **rotulă**, s.f. (din fr. *rotule*, lat. *rotula*) / **rotulus**, s.n. „pergament în formă de fâșie lungă care poate fi înfășurat pe un sul” (din germ. *Rotulus*, lat. *rotulus*)¹²²
20. **senior**₁, s.m., adj. “tatăl, considerat în raport cu fiul” (din lat. *senior*) / **senior**₂, s.m. „sportiv care a depășit vârsta juniorilor” (din fr. *senior* < engl. *senior* < lat. *senior*) / **senior**₃, s.m. “termen de politețe, domn; stăpân feudal; nobil” (din fr. *seigneur* < lat. *seniorem*) / **señor**, s.m. „domn” (din span. *señor*)¹²³ / **signor**, s.m. „domn” (din it. *signore* < lat. *seniorem*)¹²⁴ / **sire**, s.m. „titlu cu care se adresează cineva împăraților sau regilor” (din fr. *sire* < lat. *senior*) / **sir**, s.m. invar. sg. (din engl. *sir* < *sire* < mengl. < vfr. < lat. *senior*)
21. **solz**, **-i**, s.m. (din **soldzi*, pl. lui **soldu* < lat. *solidus* „monedă de aur”) / **soldă**, s.f. (din fr. *solde* < it. *soldo* < lat. *solidum* /*nummum*/) / **solid**, **-ă**, adj., s.n. (din fr. *solide*, lat. *solidus*, *-a*) / **solid**, s.m. “monedă de aur în Imperiul Roman și în Imperiul Bizantin” (din lat. *solidus*) / **sol**, s.m. “unitatea monetară a statului Peru” [din span. *sol*, cf. engl., fr. *sol* (cf. fr. *sou* < lat.

¹¹⁹ Primele două componente apar trecute separat numai în CADE și în DILR, s.v. Pentru corectitudinea unei asemenea opțiuni, vezi și articolul Mioarei Avram, *Comentarii lingvistice despre politică și probleme conexe*, în LR, XLVIII, nr. 3-4, 1999, p. 181-192, în care autoarea precizează: “Tratarea adjectivului și a substantivelor, cu genuri diferite și flexiune diferită, într-un articol unic *politic*, *-ă* nu este o soluție fericită; ea generează confuzii de ordin etimologic (...) și morfologic” (p.182). S.m. și s.n. sunt, inclusiv după părerea noastră, omonime etimologice parțiale.

¹²⁰ Adj. *régal* “regesc” este în limba franceză arhaic (dublet savant al lui *royal*), vezi Alain Rey, DHLE, s.v. *régal*, s.m.

¹²¹ Și *regală*, s.f. (Ieșit din uz) „pahar de bere”. Din adj. *regal*, *-ă* (substantivizat pe cale internă).

¹²² Vezi NDN, s.v.

¹²³ Ibidem, s.v.

¹²⁴ În DLR, s.v., formele *sinior* și *siniore* apar trecute ca variante la *senior*₃ (după it. *signor*, *signore*).

tard. *soldus* < *solidus*)] / **solidus**, s.n. (Tehn.)(din fr. *solidus* < lat. *solidus*) / **jold**, s.n. “salariu, leafă; prestație, tribut feudal” (din pol. *zold* < germ. *Sold* < lat. *solidus*)

Bibliografie și abrevieri

I. Dicționare

1. Candrea, I.A., *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (partea I la *Dicționarul enciclopedic ilustrat “Cartea Românească”*). București, Editura “Cartea Românească”, 1931 (CADE).
2. Candrea, I.A., Densusianu, Ov., *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. Fasc. I-IV (A – putea). București, Socec & Comp., 1914 . Vezi și reproducerea anastatică după prima ediție, îngrijită și prefațată de Gr. Brâncuș, București, Editura Paralela 45, 2003 (CDDE).
3. Chivu, Gh., Buză, Emanuela, Roman Moraru, Alexandra, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche* (1421-1760). București, Editura Științifică, 1992 (DILR).
4. Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin. București, Editura Saeculum I.O., 2001. Titlul original: *Diccionario Etimológico Rumano*. Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, Tenerife, 1958-1966 (CDER).
5. Cortelazzo, Manlio și Zolli, Paolo, *Dizionario etimologico della lingua italiana*. Ediția a II-a, îngrijită de Manlio Cortelazzo și Michele A. Cortelazzo, Bologna, Zanichelli, 1999 (DELI).
6. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996 (DEX₂).
7. *Dicționarul limbii române* (Seria veche). Tomul I, partea I (A –B), București, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea a II-a (C), București, Tipografia ziarului “Universul”, 1940; Tomul I, partea a III-a, fasc. 1 (D –de), București, “Universul”, 1949; Tomul II, partea I (F – I), București, Imprimeria Națională, 1934; Tomul II, partea a II-a, fasc. 1, 2, 3 (J – Lojniță), 1937, 1940, 1948 (DA).
8. *Dicționarul limbii române* (Serie nouă). Coordonatori: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu. Tomurile VI – XIV, București, Editura Academiei, 1965 – 2002 (DLR).
9. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Redactor responsabil: Mioara Avram. București, Editura Academiei, 1982 (DOOM).
10. *Dictionnaire historique de la langue française*. Sous la direction de Alain Rey, vol. I - II, Paris, Le Robert, ediția a II-a, 1995. Prima ediție, 1992 (Alain Rey, DHLF).
11. Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*. Ediția a II-a. București, Editura Logos, 1997. Prima ediție: București, Editura Albatros, 1982 (DCR₂).
12. Gabinschi, Marcu, *Dicționar de dublete etimologice ale limbii române*, Chișinău, Editura Litera, 1998.

13. Graur, Al., *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros, 1978 (GCC).
14. Kluge, Friedrich, *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1967 (Kluge, EWDS).
15. Marcu, Florin, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997 (NDN).
16. Meyer - Lübke, W., *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ediția a V-a, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1972 (REW).
17. Mihăilă, G., *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. al X-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974 (DLRV).
18. Scriban, August, *Dicționarul Limbii Românești. Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme*. Edițiunea întâia, Iași, Institutu de arte grafice "Presa bună", 1939 (SDLR).
19. Tamás, Lajos, *Etymologisch – historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, London – THE HAGUE – Paris, Mouton and Co, 1967 (EWUER).
20. *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Sixth Edition, edited by J.B. Sykes. Oxford University Press, 1976.
21. Vasmer, Max, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, vol. I-III, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1953-1958 (Vasmer, REW).

II. Studii și articole

1. Avram, Mioara, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, SCL, IX, nr. 3, 1958, p. 315-334.
2. Avram, Mioara, *Comentarii lingvistice despre politică și probleme conexe*, LR, XLVIII, nr. 3-4, 1999, p. 181-192.
3. Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române, 1997.
4. Bréal, Michel, *Les doublets latins*, în "Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", Tomul I, fasc. a II-a, 1869, p. 162-170.
5. Diaconescu, Ioana, *Substantivizarea adjectivului în limba română*, în "Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română" (SMFC), vol. III (redactor responsabil Al. Graur), București, Editura Academiei, 1962, p. 197 – 278.
6. Guția, Anton, *Din istoricul conjuncției însă*, CL, XXIX, nr. 1, 1984, p. 17-20.
7. Hristea, Th., *Substantive postverbale*, SCL, XI, nr. 3, 1960, p. 505 – 512.
8. Hristea, Th., *Probleme de etimologie în "Dicționarul limbii române moderne"*, SCL, XI, nr. 2, 1960, p. 235-257.
9. Hristea, Th., *Tipuri de calc în limba română*, LL, XLII, vol. III - IV, 1997, p. 10-29.

10. Ivănescu, G., *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei române*, SCL, VIII, nr. 4, 1957, p. 509-519.
11. Moroianu, Cristian, *O abordare etimologică a substantivizării adjectivului. Substantivele feminine*, în vol. *Limba română – structură și funcționare*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, 2005, p. 729-739.
12. Petrovici, Emil, *Imprumuturi prin filieră*, CL, X, nr. 2, Cluj, 1965, p. 327-336.
13. Sala, Marius, *Originea rom. leu*, LR, XL, nr. 1-2, 1991, p. 79-84.
14. Stan, Ionel, *În jurul etimologiei românescului cămară*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Editura Academiei, 1965, p. 863 – 866.

III. Volume

1. Frățilă, Vasile, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*. Colecția Etymologica, 5, București, Univers Enciclopedic, 2000.
2. Gáldi, Ladislau, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapesta, 1939.
3. Graur, Al., *Alte etimologii românești*, București, Editura Academiei, 1975.
4. Hristea, Th., *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*. București, Editura Științifică, 1968.
5. Loșonți, Dumitru, *Soluții și sugestii etimologice*, Colecția Etymologica, 9, București, Univers Enciclopedic, 2001.
6. Mihăescu, H., *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, Editura Academiei, 1966.
7. Mihăilă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
8. Mihăilă, G. *Contribuții la etimologia limbii române*. Etymologica, 15. București, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
9. Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.2. Contribuții socioculturale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
10. Rocchi, Luciano, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*, Udine, Campanotto Editore, 1990.
11. Stoichițoiu Ichim, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*. Editura All Educational, București, 2001.